

Múltunkból

Wlassics Gyula szerepe a magyar könyvtárügyben a századfordulót követő évtizedekben

3. rész*

A háborús évek

SIPOS Anna Magdolna

A MKOT szerepe 1914–1915-ben

Az 1914. év második fele alapvető változásokat hozott a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa* (MKOT) és a könyvtárügy szakembereinek életében. A háború kitörése miatt jelentősen csökkentek az anyagi lehetőségek és fokozatosan megváltozott a könyvtárakkal,

olvasnivalókkal ellátandó közönség összetétele. A katonai szolgálat miatt egyre több könyvtár maradt gazdátlanul, és megjelentek a könyvtáros hősi halottak, sebesültek névsorai is. A korszak könyvtárügyét, illetve a Tanács történetét feldolgozó kiadványok közül néhány azt az érzetet kelti, hogy ettől az évtől kezdődően már nem volt lényeges szakmai tevékenység, más források meg éppen ennek ellenkezőjéről

* A tanulmány első két része a Könyvtári Figyelő 2013. 1. és 2. számában jelent meg.

szólnak. Igaz, hogy a *Wlassics Gyula* által irányított Tanács már nem a régi tartalommal és a régi anyagi lehetőségek között tevékenykedett, ám a munka megszűnéséről szó sincs: a szakmai közélet a háború miatt az országra szakadó problémák enyhítésében, kezelésében vette ki részét, megpróbálták gondoskodni a sebesültek, a kórházakban ápoltak, továbbá a harcoló katonák olvasási lehetőségeiről. A lényegesen csökkent állami segélyezés és a könyvtári ellátás célcsoportjai hangsúlyának eltolódása miatt valójában alig maradt lehetőség a korábban megszokott települési ellátás biztosítására, ezért az ilyen jellegű könyvtárak fejlesztése megtorpant, majd a háború fokozatos eszkalációja, pontosabban annak következményei miatt el is maradt.

A fennmaradt, ám igen szórványos levéltári anyag, továbbá a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* 1. és 2–3. számában megjelent hivatalos közlemények szerint az év a Tanács életében a megszokott mederben indult: 1914. január 7-én ülésezett a népkönyvtári szakbizottság. Az ülésen a korábbi gyakorlatnak megfelelő témák szerepeltek: javaslat az Országos Tanács számára a népkönyvtárak támogatásának összegére, amelyre az éves fedezet 71 000 koronát tett ki, a kiadók és magánszemélyek értékesítési felajánlásainak véleményezése, a könyvtárkezelők jutalmazási javaslatainak véleményezése, az új könyvtárak létesítésére vonatkozó kérelmek előzetes bírálata stb.¹

A Tanács február 28-án ülésezett, ahol a népkönyvtári szakbizottság előterjesztései alapján a már korábban megszokott döntések születtek,² az *Értesítő* 2–3. számában még közzétették az 1914. évi szövetségi közgyűlés helyét, a hely kiválasztásának szempontjait, idejét és napi-rendi pontjait:

„A *Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége* ezidei rendes közgyűlését október hó 4-én Marosvásárhelyen fogja megtartani, ahová a Szövetséget Marosvásárhely szab. kir. város polgármestere a város közönsége nevében az Orsz. Tanácshoz f. é. május hó 4-én intézett átiratában meghívta. [...] Miután Marosvásárhely sz. kir. város közönségének az a czélja, hogy a kultúrpalota felavatási ünnepélye az

egész ország közérdeklődésének központjába helyeztessék és mert evégből az összkormányt s mindama más állami és társadalmi tényezőket, az erdélyrészi törvényhatóságokat és városokat stb., szándékozik meghívni az ünnepélyre, melyeknek jóakarató közreműködése és érdeklődése nélkül a kultúrintézmény létesítést nem nyerhetett volna: az ezévi szövetségi közgyűlés imponáló keretekben való lefolyása olyan szép aktusnak ígérkezik, mely a múzeumi és könyvtári kultureszméknek széles és művelt társadalmi körökben való propagálása által a legtermékenyebb eredményeket biztosíthatja.”³

A levéltári iratok között ebben az évben megmaradt egy, a Tanács által rendszeresített évi jelentési nyomtatvány is. A bekért adatok szolgáltatása kötelező volt minden Tanács által fenntartott könyvtár számára. Az adatlapon összegyűjtötték a könyvtár kezelőjére, elhelyezésére, a használati díjra, az olvasóteremre, a nyitvatartási időre, a gyűjtemény méretére, a látogatottságra és a könyvek forgalmára vonatkozó kimutatásokat. Ezekon kívül az adatgyűjtés kitért a legnépszerűbb írók felsorolására, működik-e a könyvtár mellett olvasókör vagy ifjúsági egyesület, daloskör, műkedvelő társulat, és ha nem, miért. A Tanács kíváncsi volt arra is, hogyan viszonyul a könyvtárhoz a település értelmisége (a pap, a tanító, a jegyző, a birtokosság). Végül rákérdeztek arra is, mire lenne szüksége az adatszolgáltató könyvtárnak.⁴ Az iratok tanúsága szerint hasonló napi rutin jellemezte a nyári ülésszakot is, amelyet 1914. június 13-án tartottak.⁵

A háború hatásai azonban gyorsan elérték a szakmai szervezetet is. Az *Értesítő* 1914. évi 4. számában *Mihalik József Helyzetünk* című írása már az első komolyabb veszteségekről tájékoztatót:

„A véresen megindult küzdelmek államokat felforgató kataklizmája Országos Tanácsunkat és Főfelügyelőségünket az 1914/15-ik költségvetési év elején találta. Ép akkor sújtott le reánk, amikor a legszebb terveket készítettük arra, miképpen fejlesztjük és támogatjuk tovább a reánk ruházott feladatnál fogva a hazai művelődés és tudomány csendesen, de öntudatosan és biztosan építő ama műhelyeit, amelyeknek tevékenysége nekünk egy egész világot jelent, mert a kultúra jegyében lefolyó verejtékes munkájuk maga a múlt-

tak történetét tiszteletben tartó, abból tanulságokat levonó s erőt merítő nemzetnevelés. E munkánkban most meg kellett állnunk, mert a mindenkéül előbbre való s fontosabb érdek: a nemzet létének kérdése más irányú kötelezettségeket rótt reánk. [...] Ennek tudatában cselekedett Országos Tanácsunk és Országos Főfelügyelőségünk. Amaz a hazai népkönyvtárügy segélyezésére és fejlesztésére a törvényhozás által megállapított évi javadalmának 142 000 koronájából 132 000 koronát, ez pedig a tudományos gyűjtemények istápolására és az építkezésekre és berendezésekre adott évi 307 500 korona dotációjából 160 000 koronát ajánlott vissza a magyar államkincstárnak, hogy az állam ezeket az összegeket ott használja fel, ahol azokra most a legegésőbb, a legnagyobb szükség van. Az Országos Tanács rendelkezésére maradt 10 000 koronát Tanácsunk annak az akciónak a megvalósítására fordítja, melyet a harctéren hősi küzdelmekben megsebesült s kórházakban elhelyezett katonáinknak könyvekkel való ellátása tárgyában megindított.”⁶

Mihalik írásából kiderült, hogy Wlassics nagyon a szívén viselte a harcoló és a csatákban vagy egyéb módon megsebesült katonák olvasmányokkal történő ellátását. Már augusztus 31-én felhívták valamennyi, a Tanács hatáskörébe tartozó nép- és vándorkönyvtár kezelőjének figyelmét, hogy a Vöröskereszttel együttműködve gondoskodjanak a sebesült katonák könyvellátásáról. Elsősorban a könnyed, szórakoztató olvasmányokat javasolták átadni a kórházaknak. Majd hamarosan újabb intézkedést tett az elnök: azokon a településeken, ahol nem voltak népkönyvtárak vagy vándorkönyvtárak, de működött hadikórház: a más településeken lévő népkönyvtárak feladatává tették a katonák hasonló ellátását. Erre a célra az Országos Hadsegélyező Bizottság mintegy 120 000 könyvet és számos hírlapot, képeslapot és folyóiratot gyűjtött össze, amelyet a kórházak között szándékoztak szétosztani. Ezek megvalósításához is a könyvtárkezelők segítségét kérték. Mihalik írása tartalmazta a Tanácsnak azt az elhatározását is, mely szerint a továbbiakban fel kell függeszteniük a népkönyvtárak és a vándorkönyvtárak telepítését, fejlesztését és az egyletek hasonló célú támogatását, mivel az erősen redukált állami segély nem fedezi a kiadásokat; a megmaradt

összeget a katonák ellátására és a napi fenntartási költségek fordítják. Ugyancsak ebben a számban jelentették be, hogy az Értesítő számai a továbbiakban lényegesen kisebb terjedelemben jelennek meg. Az anyagi kérdéseken túl más jelek is utaltak a háborúra. 1914. szeptember 16-án a kultusztárca „igen bizalmas rendeletét” kézbesítették a Tanács számára, amelynek értelmében az intézeteknek fel kellett készülniük az értékek biztonságba helyezésére. Az egyébként igen töredékes, hiányos irat az esetleges idegen betörés esetén szükséges teendőket és az állami javak megvédésére irányuló eljárási kérdéseket tárgyalta. Az állami javak kategóriájába sorolták a régi könyveket, a múzeumi tárgyakat, és részletesen rendelkeztek arról, hova és milyen módon kell azokat elszállítani.⁷ Szintén itt maradt fenn egy irat, amely az MKOT népkönyvtári címjegyzékének és a kezelés szabályainak ismertetésére már második kiadásként megjelent kötetéről tudósított.

Az 1915. évi Tanács munkát az előző év második felében, a háború kényszere által kialakított, erősen redukált program jellemezte. A háború megakadályozta, hogy a szövetség megtarthassa éves közgyűlését, a töredékére csökkent állami támogatás miatt a népkönyvtárak, a vándorkönyvtárak telepítése, fejlesztése is elmaradt és hasonló sorsra jutottak az egyesületek által gondozott könyvtárak is. Ebben az évben már nem tudtak a kiemelkedő munkát végző könyvtárkezelőknek sem jutalmat adni. Ám ennek ellenére a testület továbbra is működött, a tisztviselők dolgoztak, tevékenységüket a katonák könyvtári ellátása határozta meg. Ugyanakkor a Tanács rendelkezésében megmaradó mindössze tízezer korona veszélyeztette ezt az ellátását is, így Wlassics a kultusztárca vezetőjéhez fordult kérelmével, és további tízezer korona szubvenციót sikerült szereznie. A testület úgy döntött, hogy ezt az összeget a *Mikszáth jubileumi életmű-sorozat* ötszáz példányban, a *József főherceg életéről* szóló kötet ezer példányban történő beszerzésére és *Gyóni Géza Lengyel mezőkön, táborníz mellett* című verseskötetének kétszáz példányos megvásárlására fordítják. A beszerzett

kiadványokat a gyógyító és a rehabilitáló kórházak részére osztják szét, de juttatnak azokból a Hadszegélyező Bizottság számára is.

Az ülésen Mihalik József részletesen beszámolt a katonai könyvtárak fejlesztésének eredményeiről, amiről korábban körlevélben kértek információkat. Mihalik jelentése szerint 244 könyvtár küldte vissza adatait: összesen 20 népkönyvtárat és 15 900 kötetet adtak kölcsön katonai célokra. (Ezen belül 13 könyvtár 5609 beteg katonát látott el.) A könyvtárak munkáját más módon is érintette a háború: a könyvtárak kezelői közül sokan vonultak hadba, közülük ketten meghaltak.⁸

A közgyűteményi szerkezet racionalizálása

A Tanácsnak és a Főfelügyelőségnek (MKOF) ebben az évben a könyvtárügy további fejlődését meghatározó, komoly szakmai feladattal is meg kellett birkóznia: *Jankovich Béla* kultuszminiszter 1915. június 11-én azzal fordult a Főfelügyelőséghez, hogy racionalizálja a hatáskörében működő gyűjteményeket. A *Jankovich* levél tulajdonképpen a korábbi közgyűteményi struktúra és az előző években kialakult, de egyre inkább (érzékeltetően is) megbicsakló könyvtári ellátás átalakítását szorgalmazta. A levél elsősorban a tudományos jellegű gyűjteményekkel példálózik, és kiolvasható belőle az a szándék, hogy a tárca vissza kíván húzódni az elsősorban helyi igényeket kielégítő könyvtári és múzeumi gyűjtemények fenntartásától és fejlesztésétől, a helyi közösségekre bízva azokat. Az állami segélyezésből csak azoknak az intézményeknek juttatna, melyeknek a helyi érdekeken túlmutató jelentőségük van. Mindezek mellett a közkönyvtári ellátásról való szélesebb körű állami gondoskodás megnyilvánulásaként megjelent a *Wlassics* által korábban szorgalmazott kulturális decentralizáció, a kulturális szempontból is kisugárzó erővel rendelkező települések, körzetek létrehozásának szándéka. A *Jankovich*-féle

elképzelés szellemi központoknak azokat a városokat tekintette, ahol egyetem vagy főiskola is működik. A minisztériumi elképzelés másik sarokköve a helyi vonatkozású, helyi tematikájú, de országos vagy nemzetközi érdeklődésre is számot tartó gyűjtemények erőteljesebb állami támogatása volt. A minisztériumi leirat szerint ilyenek lehetnek például a Felvidéken a Tátra Múzeum vagy a keszthelyi Balaton Múzeum, illetve a selmecbányai Bányászati Múzeum. A képzőművészeti alkotók és kollektívák esetében azok a vidéki közösségek kapnának állami segélyezést, amelyek sajátos irányzatokat képviselnek és helyi jelentőségük nagy (így a nagybányai, szolnoki, kecskeméti művészeti telepek is).⁹

A Wlassics–Mihalik-féle fejlesztési tervezet

A minisztérium leirata nyomán készített javaslatában Mihalik József röviden összefoglalta a már két évvel korábban a közművelődési könyvtárak fejlesztéséről írt tervezetét.¹⁰ Az aprólékosan kimunkált tervezet azt mutatja, hogy a Főfelügyelőség és a Tanács nagyon pontosan ismerte a közgyűjtemények helyzetét, problémáit; szakmailag megalapozott, kimunkált tervei voltak a közkönyvtári rendszer átalakítására, mégpedig oly módon, hogy lényeges többlétszámú támogatást sem igényelt volna.

Az 1916 és 1930 közötti intervallumra évente és fillérre kiszámított költségű könyvtári ellátási, gazdasági terv a világban addigra már meghonosodott modellekre épített. Egyrészt számolt az új, elsősorban városi könyvtárak létesítésének költségeivel, a meglévő kollektívák folyamatos fejlesztésének anyagi terheivel, továbbá a gyűjteményeknek a vándorkönyvtári ellátásban történő hasznosításával is. E modell szerint az állami segély felhasználásával a Tanács csak azokban a városokban létesített volna könyvtárat, ahol az előzetes tárgyalások során maga a város is részt vállalt annak fenntartásában, működtetésében. A

városoktól a könyvtár részére megfelelő helyiségek (olvasóterem, raktár és irodák) biztosítását, a könyvtáros és a könyvtári kisegítő fizetését, a berendezések árának részleges átvállalását, továbbá a fűtés és világítás költségeinek finanszírozását várták el.¹¹

A Wlassics által megfogalmazott feladatmegosztáson alapuló művelődés-, könyvtár-politikai felfogást tükröző Mihalik-féle reformgondolatok egyik fontos mozgatórugója az volt, hogy az állam finanszírozási hajlandósága láttán a városok is nagyobb elkötelezettséget mutatnak majd a közművelődési könyvtárak ügye iránti felelősség iránt. Ám a tervezet – a városok önkéntes feladatvállalása mellett – meghagyta annak a lehetőségét is, hogy a Tanács által kijelölt városokat a törvényhozás kötelezze közművelődési könyvtárak fenntartására, illetve a fenntartáshoz való hozzájárulásra. A tervezet részletesen foglalkozott a könyvtárak szakmai felügyeleti kérdéseivel is. Az adott város vagy vármegye közművelődési (kulturális) egyesületét kívánták megbízni a közkönyvtárak közvetlen felügyeletével és irányításával, hogy a közkönyvtárak ügyét a közművelődési mozgalomba integrálják. Ahol ilyen egyesületek nem működtek, ott a közkönyvtárak létrehozásában és működtetésében addig is úttörő szerepet vállaló, területileg illetékes országos közművelődési egyesületek (EMKE, FMKE, DMKE, DKE) végezték volna a feladatokat. A tervezet a közkönyvtárak feletti legfőbb felügyeleti jogot a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) hatáskörébe utalta, amely ezt a MKOT révén gyakorolta volna. A reformgondolatok fontos eleme volt az is, hogy az ily módon létrehozott és működtetett könyvtárak szolgáltatásait a város közössége számára a teljes nyilvánosság és lehetőleg ingyenesség vagy kisebb kölcsönzési díj mellett lehetett volna igénybe venni.

Ellátási modell

A tervezet alapvetően új szemléletet hozott a kisebb települések lakosainak könyvtári ellátásában: egyfajta könyvtári körzeti ellátási modellt

vizionált, amennyiben a város körzetébe tartozó környékbéli községek ellátását a városi könyvtár gyűjteményéből összeállított, húsz darab, száz kötetes „vándor-kollekció” ládába csomagolva folyamatosan cserélődve oldotta volna meg a kistelepülések könyvtári kínálatának változatosságát. Az ellátási körzetek kialakítását a területileg illetékes közművelődési egyesületek és a helyi hatóságok állapították volna meg, ám a véglegesítéshez a Tanács jóváhagyására is szükség lett volna. A vándorkönyvtárakkal kapcsolatos szakmai és adminisztrációs, technikai feladatokat a reform a szolgáltatást nyújtó városi közművelődési könyvtárra bízta. Az apró részletekre is kiterjedő tervezet szerint egy-egy láda anyaga fél évig maradt volna egy-egy községben, azaz egy községben évente két láda, vagyis kétszáz kötet fordult volna meg. Ezzel részben megoldható lett volna a korábbi évek közkönyvtári ellátásának legneuralgikusabb kérdése, nevezetesen az, hogy a néhány tíz vagy száz kötetet magukba foglaló népkönyvtárak a folyamatos gyűjteményfejlesztés, vagyis a kollekció megújításának hiánya miatt egy idő után elvesztették olvasóik érdeklődését. Ugyanakkor a korábbi években a Tanács által telepített több száz könyvtár statikus gyűjteményének folyamatos fejlesztése olyan óriási kiadást jelentett volna, amelyet az ország nem tudott vállalni, és – tegyük hozzá – rendkívül pazarló is lett volna. A világban ekkor jól működő könyvtárellátási modellek is hasonló megoldásokat preferáltak.¹²

A tudományos gyűjtemények helyzete

A Múzeumi és Könyvtári Értesítő következő számában¹³ – szintén Mihalik József tollából – jelent meg a minisztériumi leiratban eredetileg is érintett tudományos gyűjtemények helyzetére és fejlesztésére vonatkozó és a főfelügyelőség által előadott elképzelés. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége irányítása alá ezen években 88 intézmény (múzeum és tudományos jellegű könyvtár) tartozott. E területen is komoly működési, finanszírozási gondok merültek fel. Maga a Főfelügyelőség is sokallta azoknak az

intézményeknek a számát, amelyeket államsegélyből kellett fenntartani és működtetni, ami óhatatlanul oda vezetett, hogy a rendelkezésre álló pénzügyi keret szétaprózódott, és ez nemkívánatos folyamatokat indított el. A szaporodó vidéki múzeumok és könyvtárak egyre inkább az államtól várták a támogatást, ám ennek a következménye az lett, hogy a korábban oly aktív helyi társadalmi erők, közösségek – amelyek természetes tulajdonosai voltak e kollektívoknak – egyre kevesebbet áldoztak saját intézményeikre. Úgy tűnt, hogy az állami gondoskodás megjelenése és növekedése mintegy „elidegenítette” a korábban aktív és áldozatkész helyi erőket, közönséget. A helyi kezdeményezés, anyagi támogatás eredményeként létrejött intézményeknek egyre inkább csupán passzív szemlélőjévé, jobb esetben látogatójává váltak, pedig a Főfelügyelőség továbbra is fontosnak tartotta a helyi művelődési intézmények fenntartásában, fejlesztésében az állam és a helyi közösségek közös áldozatvállalását és felelősségét. Ha figyelembe vesszük, hogy a korszak művelődéspolitikájának felfogása szerint az állami gondoskodás megindítása mellett legalább ennyire fontosnak tartották a helyi társadalmi erők közreműködését is, érthető Mihalik aggodalma:

„Hogy ez az állapot nem egészséges, azt mindannyian éreztük. De érezzük azt is, hogy ennek a helyzetnek tovább való fenntartása már maga a dekadencia volna, változtatni kell tehát azon s mindenekelőtt azt szükséges biztosítani, hogy a társadalmi tevékenység az állami tevékenységhez csatlakozzék, vagyis: oda kell hatnunk, hogy a társadalomnak és államnak a kulturális téren való áldozatkész együttműködése a mostaninál mélyebb, egészségesebb gyökeret verjen.”¹⁴

Ugyanakkor Mihalik hangsúlyozta, hogy a háborús évek és várhatóan az azt követő változások miatt nem látják elérkezettnek az időt a mélyebb reformok megvalósítására, ám a tervezéshez hozzá lehet látni. Ezt követően az írás elsősorban az elképzelések szintjén álló tartalmat mutat, amelyben a szerző kiemelte azokat a főbb csomópontokat, amelyek mentén a reformok tervezését el lehet majd kezdeni. Mihalik

az egyik ilyen fontos teendőnek tartotta, hogy a *tudományos könyvtárak* ügyét közelíteni kell a többi kulturális és oktatási intézményekhez úgy, hogy azok tevékenysége eredményesebben hasznosuljon a közművelődési mozgalomban. Ennek egyik terve volt, hogy azokban a városokban – például Debrecenben és Pozsonyban, ahol ekkoriban létesültek az egyetemek – ezek vegyék át a könyvtárakat. (Ez Pozsonyban, a városi könyvtár esetében meg is történt, és az alsókubini Csaplovits-könyvtárnak is hasonló sorsot szántak.) Ezen elképzeléseknek és döntéseknek az volt az alapja, hogy a szakemberek belátták, bármilyen értékes is maga a kollektív, csupán holt anyag, mert hiába kiemelkedő értékű kutatási szempontból, de olyan helyen található, ahol a környezetnek egész más igényei vannak. A debreceni református kollégium nagykönyvtárával kapcsolatban is az egyetemhez történő csatolás volt a terv. A Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó könyvtárak másik részére vonatkozóan az volt az elképzelés, hogy korszerű, városi közművelődési és nyilvános könyvtárakká fejlesztik őket, olyanokká, amilyenekről a Mihalik-féle írás első részében már volt szó. Összesen huszonnégy könyvtár¹⁵ átalakítását tervezték, de csupán hatot¹⁶ szeretett volna a Főfelügyelőség saját hatáskörében megtartani, a többit – mivel azok az úgynevezett fejlettebb közkönyvtári jellegűvé váltak volna – a Tanácsnak szándékoztak átadni (19 gyűjtemény¹⁷ fenntartását pedig szerették volna megszüntetni).

A múzeumi szerkezet átalakítása

A Mihalik által közzétett tervezet hasonló redukáló folyamatokat indított el múzeumi területen is. Tekintettel arra, hogy ezekben az években számos múzeumi és könyvtári gyűjtemény közös szervezetet alkotott, fontos megemlítenünk, hogy a múzeumi csoportba sorolt intézmények között több olyat is találunk, amelyben, illetve amelynek részeként jelentős tudományos jellegű könyvtárak is működtek. Az állami támogatásra nem javasolt és így a helyi közösség gondozásába átadni tervezett tizenhat intézmény között

öt olyanak¹⁸ a felsorolása szerepel, amelyek jelentős könyvtári gyűjteménnyel rendelkeztek. A reformterv szerint létezett volna a gyűjteményeknek egy ún. negyedik csoportja is, amelyek támogatásától az állam elállt volna, de mivel szakmai szempontból országos jelentőségűek voltak, állami felügyeletüket nem akarták megszüntetni. (Ebben a csoportban összesen 32 múzeum és könyvtár szerepelt, köztük azok a könyvtárak is, amelyeket – az előzőekben már ismertetett koncepció szerint – nagyobb közművelődési könyvtárrá szerettek volna átalakítani, és ezért a Főfelügyelőség hatásköréből átkerültek volna a Tanács felügyelete alá.)

Fontos eleme volt a tervezetnek, hogy az állami feladatkör szűkítését csupán ideiglenesnek tartották, amelyet a háború és a háború utáni változások nyomán újratárgyalni javasoltak. A reformtervezet foglalkozott még a „speciális” múzeumok, valamint a vidéki művészeti kolóniák és a hozzájuk kapcsolódó képzőművészeti gyűjtemények kérdéseivel. E téren a Tanács egyetértett a minisztérium azon javaslatával, hogy azokat a helyi közösségek művészeti és kulturális tevékenységébe integrálják.

A tervezet elfogadása

Kétségtelen, hogy a XIX. század utolsó évtizedétől kezdődően a mintegy húsz éven át olyan dinamikus fejlődő közgyűjteményügy és intézményrendszer lendülete ezekben az években már érzékelhetően megtorpant, a korábbi állami modell már a háború kezdete előtt elérte teljesítőképeségének csúcspontját. A háborús körülmények, az ország társadalmi, gazdasági potenciájának háborús kimerültsége csupán gyorsította e folyamatokat. A közgyűjtemények állami irányításának és finanszírozásának a meglévő intézmények folyamatos fejlesztésére, valamint újak létesítésére új módszereket, új modelleket kellett keresni: ennek szándéka nyilvánul meg

mind a tárca, mind pedig a MKOF reformelképzeléseiben. A Főfelügyelőség javaslatát az 1915. évi decemberi 8-i ülésén a főfelügyelőség részletesen megtárgyalta,¹⁹ ezt követően pedig felterjesztette a minisztériumhoz. A minisztérium elfogadta a reformterveket, és 1916. május 20-án a 150.438/III. számú leiratában az alábbi intézkedéseket tette.

„ ... értesítem a t. Orsz. Főfelügyelőséget, hogy a hatáskörébe tartozó közgyűjtemények támogatására rendelt 1915/16. évi javadalom fölhasználása tárgyában előterjesztett tervezetét szívesen fogadtam, s örömmel üdvözlöm, mint olyan tervezetet, mely a vidéki múzeumi és könyvtári ügy újjászervezését, az általam megjelölt irányelvek alapján helyesen alapozza meg s azzal a reménnyel biztat, hogy a megteremtett új alapon a nagy közművelődési ügy sikerrel lesz felépíthető. Amidőn tehát az előterjesztett tervezet változatlanul elfogadom s az annak A) pontja alatt feltüntetett rendes és rendkívüli segélyeket a megnevezett intézeteknek, a szokásos figyelmeztetés mellett, jelen kelet és ügyszám alatt egyidejűleg utalványozom, egyúttal fölhatalmazom a t. Orsz. Főfelügyelőséget mindama fölhívások megtételére, tárgyalások indítására és — szükséghez képest — megfelelő újabb javaslatok előterjesztésére, melyek a t. Orsz. Főfelügyelőség jelen beadványában előadvák s melyek az előterjesztés elfogadásának szükségszerű folyományai. [...] Ugyancsak helyeslő tudomásul vettem, hogy a t. Orsz. Főfelügyelőség a hatáskörébe tartozó könyvtárak közül többnek az Orsz. Tanács hatáskörébe való átutalása, nagyobb közművelődési könyvtárrá való fejlesztése gondolatával foglalkozik s fölhatalmazom a t. Orsz. Főfelügyelőséget, hogy a jelen leiratom alapján az Orsz. Tanácsnál a kezdeményező lépéseket hivatalosan tegye meg”.²⁰

Ugyanakkor a miniszteri leirat hangsúlyozta, hogy a kategorizálást csupán ideiglenesnek tartja, és e kérdésre a későbbiekben a Főfelügyelőséggel közösen szeretne visszatérni. A Mihalik-féle írás a továbbiakban részletesen ismertette a különböző kategóriákba sorolt múzeumok és könyvtárak adott évre vonatkozó államsegélyeinek összegét.

A MKOT tevékenysége 1916–1918 között

A Tanács 1916. évi operatív tevékenységéről fennmaradt iratok azt tanúsítják, hogy tevékenységét a háborús igények kiszolgálása határozta meg: elsősorban a sebesültek, a kórházakban lévők és a harctéren szolgálók olvasmányokkal való ellátása lett a legfőbb cél. Ám ebben az évben a háborúval kapcsolatosan már új feladatok is jelentkeztek. Az 1916. március 9-én tartott testületi ülésen merült fel először, hogy a hadifogolytáborokban élők számára olvasmányokat juttassanak el a konzulátusokon keresztül. E feladat megvalósításában a Tanács együttműködött a *Darányi Ignác* vezetésével dolgozó Hadifoglyokat Gyámolóító Bizottsággal.²¹ A háborús körülmények között szolgálók részére nem csupán a Tanács és a bizottság állami segélyei biztosították a könyvek beszerzését, hanem közös gyűjtést is rendeztek erre a célra. Csakúgy, mint más szükségletek kielégítésére, az olvasmányok összegyűjtésére is szinte az egész magyar társadalom megmozdult. A nehéz helyzetben lévők olvasmányai eljuttatásának megszervezéséért a Tanács részére több szervezettől, hatalmi méltóságtól is köszönőlevél érkezett: *Tisza István* miniszterelnöktől, *Hazai Samu* honvédelmi minisztertől, *Kirchner Hermann* altábornagytól, *Simon Elemértől*, a II. Hadsereg Vöröskeresztes főmegbízottjától, a Hadifoglyokat Gyámolóító Hivaltaltól, az Országos Hadsegélyező Bizottságtól. Ahogyan egyre több lett a magyar hadifogoly és sebesült, mind több helyről érkezett a Vöröskereszt révén igény olvasnivalóra, sőt a Tanácshoz fordultak a sebesült, a kórházakban ápoltnémet katonák német nyelvű olvasmányokkal való ellátása érdekében is. A Tanács mindent megtett az igények kielégítéséért, ám az anyagi lehetőségek ekkor csak igen szerények lehettek: a háborúban ragadt magyar társadalmi potenciál egyre kevésbé tudta finanszírozni a háborús kiadásokat, és ez a testület támogatását is tovább csökkentette.

1916 első felében a Tanács 36 000 korona ál-

lamsegélyben részesült. Ebből az összegből a különböző könyvtárak segélyezésére 13 350, a gyűjtemények kiegészítésére 5650, az élenjáró könyvtárkezelők jutalmazására pedig 3000 koronát fordítottak. A fennmaradó összegből szórakoztató olvasmányokat szereztek be a fronton szolgálók, a kórházakban és a rokkant otthonokban fekvő katonák részére. A már a könyvpiacra is megjelenő, a háborús helyzetet ábrázoló kötetekből magas példányszámban vásárolt a Tanács, majd azokat a frontokra irányította: *Szász Béla Háborús versek* című munkájából kétszáz példányt, a *Háború és a jövő* című kötetből ötven példányt, míg *Wlassics Tibor Világok tusáján* című verseskötetéből négyszáz példányt osztottak szét.

Mindemellett – elsősorban a szlavóniai területekről – már hírek érkeztek a háború miatt megsemmisült, a *Julián Egyesület* által működtetett népkönyvtárakról is. Eszéken a könyvtárnak helyet adó iskolában kolerás betegeket helyeztek el, ami azt jelentette, hogy a fertőzés terjedésének megakadályozása végett a köteteket meg kell semmisíteni. A hrtkovci és a nikinczi gyűjtemény a szerb betöréskor elégett, a brckai könyvtárban pedig – szintén a szerb megszálláskor – 151 kötet megsemmisült. Könyvtári veszteségekről jöttek hírek Sáros és Máramaros vármegyéből is, ám hivatalos jelentés nem érkezett.²² Erdélyben a gyűjtemények menekítéséről is gondoskodni kellett, mert 1916. augusztus 27-én éjszaka a román hadsereg betört Erdélybe, ezért szükségessé vált a gyűjtemények mentése.²³

„A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége augusztus 28-án délelőtt a budapesti lapok külön kiadásaiból, majd nyomban a vallás- és közoktatásügyi minisztériumból nyert értesülést az oláh hadüzenetről. Főfelügyelőségünk első teendője az volt, hogy az Erdély területén fekvő s állami felügyelet alá tartozó intézeteknek, nevezetesen a dési áll. főgimnázium könyvtárának, a hunyadvármegyei múzeumnak Déván, az alsófehérmegyei múzeumnak Gyulafehérvárt, a Batthyány-Intézetnek ugyanott, az Erdélyi Kárpát-Egyesület múzeumának Kolozsvárt, a marosvásárhelyi ref. Kollégium könyvtárának, a Ferencz József közművelődési háznak Marosvásárhe-

lyen, a Bethlen főiskola múzeumának Nagyenyeden, a Székely Nemzeti Múzeumnak Sepsiszentgyörgyön, az Örmény Múzeumnak Szamosujvárt, a Kuún-kollégiumnak Szászvároson és a székelyudvarhelyi ref. főgimnázium könyvtárának, illetve ez intézetek vezetőinek, megfelelő útbaigazító irati kíséretében megküldje a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr által 1914. szeptember hó 14-én 4247. elnöki szám alatt kiadott ama rendeletet, mely a hatóságok és intézetek kezelésében lévő értékeknek közveszély esetében való biztonságba-helyezéséről és a hatóságoknak és intézeteknek magatartásáról tartalmaz kimerítő intézkedéseket. Ezzel egyidejűleg az Orsz. Főfelügyelőség sürgős távirati értesítést intézett Betegh Miklós kormánybiztoshoz Kolozsvárra s egyben külön sürgős távirati felhívást küldött az imént felsorolt tizenkét intézetnek olyan értelemben, hogy veszély esetén becsesebb múzeumi (könyvtári) értékeket biztonságba-helyezés és megőrzés végett haladéktalanul küldjék Budapestre, az eljárásról és a helyzetről pedig mielőbb kimerítő jelentést adjanak.²⁴

A Főfelügyelőség munkatársai személyesen is igyekeztek a helyszínekre eljutni, hogy segítsenek a kollekciók mentésében, ám az erdélyi közállapotok miatt ez több esetben megghiúsult. Más helyekről azonban megnyugtató hírek érkeztek: a Főfelügyelőség felhívása nyomán – ahol a közállapotok engedték – azonnal megindult a könyvek elszállítása, így számos értékes régi gyűjteményt sikerült Budapestre vagy a megszállt területeken kívülre menekíteni. További román terjeszkedésre azokról a területekről is megkezdődött a mentés, amelyek egyelőre még nem álltak román megszállás alatt. A Főfelügyelőség gyors intézkedéseinek és a helyi alkalmazottak, önkéntesek munkájának eredményeként, annak ellenére, hogy a románok több helyen feltörték az épületeket és a gyűjteményeket is feldúlták, szerencsére komolyabb károkról nem érkezett jelentés.

Háborús könyvcsomagok, könyvjegyzékek

A Tanács háborús tevékenységéhez kapcsolódott az úgynevezett háborús könyvcsomagoknak az összeállítása, és azoknak a frontra vagy a kórházakba történő eljuttatása. A Tanács figyelemmel volt arra is, hogy e sorozatokból a hadifoglyok

ne kaphassanak olvasnivalót, mert tartottak attól, hogy a magyar hadifoglyokat a kötetekben leírtak miatt különböző retorziók érhetik.

A MOL-ban két ilyen tartalmú, nyomtatott jegyzék maradt meg: az egyik 21 művet tartalmazott, a másik pedig 19-et. Az első nyomtatott könyvjegyzék iratszama az 1916. évre szól, tehát feltehetően időben ez lehetett az első, jóllehet a dátum utólag, kézzel írt bejegyzés.²⁵ A másik jegyzéken²⁶ nincs dátum, de a sorozat széteséséről szóló átvételi elismervények 1917 júliusában érkeztek be: erre alapozzuk azt a feltevésünket, hogy ez lehetett a későbbi kiadású lista. Ezekon kívül az iratok között fennmaradtak egy harmadik, 46 kötetet felsoroló jegyzék tartalmának átvételi elismervényei is, amelyeket a Vöröskereszt segítségével juttattak el a katonákhoz, ám magát a listát nem találtuk meg.

Személyi változások a Főfelügyelőség élén

1916 folyamán fontos személyiségek távoztak a Főfelügyelőség vezetéséből. *Fraknoi Vilmos*, aki még Wlassics miniszteri megbízása alapján főfelügyelőként közel két évtizede irányította annak munkáját, 1916 márciusában benyújtotta lemondását, amelyet szeptember 5-én az uralkodó elfogadott, és tisztségéből felmentette.²⁷ Betegségére hivatkozva novemberben *Szalay Imre* is lemondott helyettes főfelügyelői megbízatásáról,²⁸ így a főfelügyelőség személyi állományában jelentős változások történtek.

Sem a Tanács, sem pedig a Főfelügyelőség 1917. évi munkáiról nem sokat tudunk, mivel iratanyaga a korábban már említett jegyzék kivételével nem maradt fenn. A terjedelmileg erősen csökkent Értesítőben is alig található könyvtári tevékenységről szóló hírek. Annyit azonban megtudhatunk belőle, hogy Fraknoi helyére 1917 januárjában *Békefi Remig* (1858–1924, ciszterci szerzetes, pap, zirci apát, történétíró, neveléstörténész, egyetemi tanár, az MTA-tagja) zirci apátot nevezte ki az uralkodó. Az ő rövid főfelügyelői működéséről nem kerültek elő források, így ma még nem ismert, milyen

kapcsolatot alakított ki Wlassiccsal. Az biztos, hogy együttműködésük semmiképpen sem volt hosszú, hiszen 1919 márciusában Békefi lemondott tisztségéről.

Az állami felügyeletet és irányítást megtestesítő Tanács és Főfelügyelőség progresszív magatartása azonban a további években is jellemző maradt. Ennek egyik legékezebb bizonyítéka, hogy a munkatársak továbbra is keresték a magyar könyvtárügy megújításának útjait, módjait, és azokat rendre közzé is tették az Értesítőben.

Gyulai Pál fejlesztési elképzelései

A Wlassics-Mihalik-féle reformtervezetek bemutatása után 1917-ben a korszak másik meghatározó könyvtári szaktekintélye, *Gulyás Pál* fejtette ki nézeteit *Könyvtári problémák* címmel a Főfelügyelőség folyóiratában.²⁹ Gulyás a magyar könyvtárügy fejlődése legsarkalatosabb kérdésének tartotta a könyvtárosképzés megújítását, az amerikai Library Bureau mintájára szervezett központi könyvtári iroda (lényegében egy könyvtárellátó) létrehozását, a magyar könyvtárakban őrzött dokumentumok központi katalógus- és lelőhely-nyilvántartásának felállítását (különös tekintettel a nehezen elérhető – régi nyomtatványok, ősnymtatványok, kéziratok, külföldi kiadású stb. – dokumentumokra), a Magyar Bibliográfiai Intézet létrehozását, a muzeális értékű könyvanyag centralizálását, a többes példányok cseréjének intézményesítését, a nagyobb vidéki könyvtárakban a helyi vonatkozású irodalom gyűjtését, a közművelődési célú könyvtárak fejlesztésének ügyét,³⁰ továbbá a falusi népkönyvtárak és a nemzetiségi könyvtárak sorsának rendezését.

A MKOT működése az utolsó háborús évben

Igen gyér a források mennyisége az 1918. évi iratokra vonatkozóan is: mindössze három dokumentum maradt fenn a levéltárban. Az egyik irat a 44 koronás könyvsorozatok átvételi elismervényeit tartalmazza, melyet összesen 34 helyre szállítottak, ám magáról a sorozatról nem maradt

fenn lista.³¹ A másikban a Tanács által kiküldött körözüvény olvasható, amelyben a háború és az egyéb dűlások miatt megszűnt könyvtárak felderítésére tettek kísérletet.³²

Végül egy érdekesség, ami azt tanúsítja, hogy miközben az ország közállapotai korábban soha nem látott kataklizmát mutatnak, az élet és az élni akarás szándéka búvópatakként tört a felszínre: a tápéi könyvtár levelében arra panaszkodott, hogy az intenzív használat miatt a könyvtár könyvei elhasználódtak, kéri azok kicserélését.³³ Ám az 1919. évi levéltári források között megmaradt néhány 1918-ra vonatkozóan összefoglaló adatot tartalmazó irat. Ezek szerint a Tanács 1918-ban 142 000 korona felett rendelkezett, amelyből a könyvtárak fejlesztésére pénzsegély formájában mintegy 136 000 koronát, a katonai otthonok könyvtárainak bővítésére 20 000, míg a könyvtárkezelők jutalmazására 6000 koronát fordítottak. E források arról is hírt adtak, hogy ismét felmerült a nemzeti bibliográfia gondozásának a Magyar Nemzeti Múzeum számára történő átadása, a múzeumon belül önálló bibliográfiai osztály létrehozását tervezték. A háborús viszonyok miatt előtérbe került az 1711 előtt megjelent ős- és régi nyomtatványok védelméről történő gondoskodás felelőssége is. Ezekben az években azt a megoldást látták célravezetőnek, ha egy helyre gyűjtik össze és egységes metódus szerint feldolgozzák a nemzeti szempontból különösen értékes kiadványokat. A háború rávilágított arra is, hogy különösen a középiskolákban őrzött ős- és régi nyomtatványok védelméről, megőrzéséről kellene gondoskodni, de ezek mellett legalább ilyen fontos lenne, hogy az egyházi gyűjteményekben található, különleges értékkel rendelkező nyomtatványok megőrzését, szakszerű feldolgozását is biztosítsák.

Mindemellett továbbra is jelentős számban érkezett igény új könyvtárak létesítésére. Ebben az évben például Nagyváradról, Sopronból, Szegedről, Veszprémből, Paksról, Tiszalókról és Kiscsányból nyújtottak be kérvényt új népkönyvtárak létrehozására. Az 1918. évi politikai események a Tanács működését sem hagyták érintetlenül: a MKOT 1918 októberében csatlakozott a Magyar Nemzeti Tanácshoz, majd

a Magyarország területi épségének védelmi ligájához.³⁴ Jóllehet e lépések csupán jelképesek voltak, komolyabb változást nem hoztak, mégis reprezentálják azokat a jelenségeket, amelyeket a politikai változások hoztak.

A MKOT utolsó évei

Az 1919. évi politikai események már közvetlenül is hatottak a testület tevékenységére. Egy 1919. március 27-én kelt irat³⁵ szerint *Békefi Remig* lemondott az országos főfelügyelői megbízatásáról; indoklásul a közlekedés ellehetetlenülését hozta fel, ami miatt nem tudja feladatát ellátni. Ebben az évben a Tanács első ülését március 8-án tartotta, jóllehet a politikai események miatt onnan többen is távolmaradtak. Az ülésen – mint rendesen, most is – Wlassics elnökölt, és beszédében röviden summázta a háború kitörése óta végzett munkát, de kitért arra is, hogy a háború, illetve az ország megszállása miatt milyen mértékű veszteségek érték a könyvtárakat:

„Közvetett jelentéseink részletesen tárgyalják, miképpen iparkodtunk a háború tartama alatt a háború igényeihez alkalmazkodva a rendelkezésünkre álló eszközökkel könyvtári feladatainknak megfelelni. Azt alig kell mondanom, hogy a könyvtárak fejlesztése a háború alatt megakadt. Nemcsak könyvtárkezelőink nagy része hadba vonult és számosan hősi halált is haltak [...], de számos könyvtár a háború folyamán teljesen elpusztult, [...] számos könyvtár állománya is megcsökkent. A megszállt területeken pedig ma összesen 805 könyvtárunk van. A csehek által megszállott területeken van 341, a románok által megszállott területeken van 298, a szerbek által megszállott területeken van 166 könyvtárunk.”³⁶

Mindezekon túl az ország különböző területeiről érkezett bejelentés a könyvtárak elpusztításairól. Például a nagyváradi Szigligeti Társulat közölte a tanáccsal, hogy a városban működő népkönyvtárakat a karhatalmi vezetőség lefoglalta.³⁷ Nagymarosról pedig az állami általános iskola tanítója értesítette a testületet, hogy a vöröskatonákat az iskolában szállásolták el, akik feltörték a könyves szekrényeket és szétdobálták a könyveket, és ebből a gyűjteménynek jelentős kára

származott.³⁸ Sajátos, a kor szellemiségét idéző irat is megmaradt: „Tisztelt Elvtársak” megszólítással a magyarországi szabó munkások és munkásnők szarvasi 31-ik számú csoportja nevében könyvtári könyvek kérésére érkezett irat.³⁹ A háborús számvetésen kívül az elnök részletesen foglalkozott azokkal a feladatokkal is, amelyeket magyar könyvtári ellátás megújítása érdekében a közeljövőben el kell végezni. Wlassics különösen fontosnak tartotta a könyvtárosok képzésének és továbbképzésének megoldását. Ennek a célnak a megvalósítása érdekében Wlassics itt is, mint már máskor is, az elemi és a polgári iskolai tanítók ilyen jellegű nyári továbbképzését tartotta megoldásnak. Az elnök elengedhetetlennek vélte, hogy a könyvkiadás részéről olyan munkák jelenjenek meg, amelyek alkalmasak a népkönyvtárak és a közművelődési könyvtárak ismeretterjesztő gyűjteményeinek fejlesztésére. Wlassics úgy tervezte, hogy a magyar könyvtárak fejlesztésére irányuló terveikről, céljaikról az 1909. és az 1912. évi emlékiratához hasonló összeállítást készít, amelyet eljuttat a felelős tárcához és a szakmai közegekhez. (E tervei – eddigi tudomásunk szerint – nem valósultak meg.)

A Tanács ülésén megemlékeztek *Szabó Ervin*ről is, akinek elismerésre méltó szakmai tevékenységét a Tanács jegyzőkönyvében örökítették meg. Kiemelték, hogy bár más eszmekörben élt, ám a fővárosi könyvtárügy érdekében szerzett érdemeit nagyra értékelték.⁴⁰

A Tanács üléséről készült jegyzőkönyv mellékleteként megmaradt Wlassics elnöki beszéde, amely jól mutatja a nemzeti kultúra értékeibe vetett mély meggyőződését, hitét, ezért ebből részletesebben idézünk, többek között azért is, mert a rendelkezésünkre álló források között ez az utolsó, amelyben művelődéspolitikai meggyőződéséről értekezett, s megfogalmazta ars poétikáját, mintegy előrevetítve a magyarságra váró sorsot:

„Mérjen bármit reánk a sors, oktalan erő – hatalom szétválaszthatja a magyar fajt, de a nemzeti kultúra kapcsán minden magyart minden körülmények között össze kell tartani. A magyar kultúra viszontagságos történelmünk folyamán megmutatta hatalmas összetartó erejét már több ízben, megmutatta akkor

is midőn államunk egészét másfélszázadra szétépték. [...] Fajunk lelki és értelmi kiművelésére van-e hathatósabb eszköz a lelket fölemelő, az ismeretterjesztő könyvnel? [...] Megtettünk-e mindent, amit tehattünk volna azért, hogy a legjobb könyveket terjeszthessük, éltünk-e azzal az alkotmányos hatalommal, mely rendelkezésünkre állott, oly mérvben, hogy eljuthasson a művelődés legelső eszköze, a jó könyv minden magyarhoz, aki olvasni tud és olvasni szeretne”⁴¹

Az 1920–1921-es évekről gyéren maradtak fenn iratok, és nem jelent már meg a Múzeumi és Könyvtári Értesítő sem. A meglévő források azt tanúsítják, hogy a Tanács és a Főfelügyelőség tevékenysége lényegében haldoklott. Az embert próbáló háborús évek utáni csapások, az ország gazdasági, társadalmi összeomlása és jelentős kifosztása után a testület nem tudott újabb erőre kapni, tevékenysége elhalt.

Az 1920-ból fennmaradt néhány levél Mihalik Józsefnek volt címezve, majd 1921-ben ismét megjelenik Wlassics neve címzettként és aláíróként is. A zűrzavaros idők után a már működő könyvtárakból, főként a meglévő könyvek cseréjére vonatkozó igénylések érkeztek a Tanácshoz bel- és külföldről (például Szarvasról, Ragályból, Kálosról, Bálványosról, Cibakházáról, Gombáról és a fővárosból).

A fennmaradt iratok alapján úgy tűnik, hogy 1921-ben Mihalik már nem dolgozott a Tanácsban. Három ember neve bukkan fel ezen évek forrásaiban: Wlassics Gyula elnöké, Gulyás Pál főfelügyelőé és egy újé, idősebb *Bibó Istváné*⁴² mint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének miniszteri biztosáé, akit a főfelügyelőség munkájának újjászervezésével bízott meg a minisztérium.

1922-től megszűnt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének, valamint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának tevékenysége. A közművelődési könyvtárak ügyeinek gondozását a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium iskolán kívüli népoktatási ügyosztálya vette át, a tudományos gyűjteményeket pedig a Klebelsberg miniszterségéhez kötődő Országos Magyar Gyűjteményegyetem felügyelte. Az 1923-ban ugyancsak Klebelsberg által létrehozott Országos Könyvforgalmi és

Bibliográfiai Központ (OKBK) pedig átvette a MKOF és MKOT feladatkörének egy részét.

Összegzés

A századfordulón virágkorát élő Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa jogilag ugyan túlélte a huszadik század első nagy katalizmáját, ám a viláégés éveit, majd az azt követő zűrzavaros politikai és háborús állapotok megakasztották fejlődését, mint ahogyan legfőbb tevékenységük, a közcélú könyvtárak létrehozása, fejlesztése is megszakadt, sőt a korábbi években létrehozott könyvtárak és gyűjtemények nagyobb része is elenyészett. A testület elnökeként mindvégig kitartó és tevékenykedő Wlassics Gyulának is más feladatai lettek a vészterhes évek utáni konszolidációban. Így nem csupán a testület, valamint annak tevékenysége halt el, hanem a közkönyvtári mozgalom elveszítette a századforduló éveinek legemblematisabb személyiségét is. Legalábbis nincsenek arra vonatkozóan forrásaink, amelyek bizonyíthatnák, hogy Wlassics – különös tekintettel korábbi szakmai és személyes kapcsolataikra – Klebelsberg minisztersége idején tevékenyen részt vett volna a közgyűjteményügy szervezésében, irányításában.

A fennmaradt források alapján Wlassics Gyulának a közgyűjtemények érdekében kifejtett tevékenysége a fentiek szerint volt bemutatható, ennyiben reprezentálható. További források előkerülése esetén nyilvánvalóan további adalékokkal színezhető, árnyalható lehet e kép. Amit itt el tudunk végezni, annak alapján is látható, hogy Wlassicsnak jóval nagyobb szerepe volt a magyar közkönyvtári ellátás megszervezésében, működtetésében, mint azt az eddig megjelent publikációk felmutatták. További kutatások fontos feladata lesz még a Wlassics mellett tevékenykedő meghatározó személyiségek (leginkább Mihalik József) és a Tanács elnökségi tagjainak archontológiai feldolgozása, valamint az akkor már működő, országos jelentőségű könyvtárakkal és az ott tevékenykedő szakemberekkel tartott kapcsolatainak részletes felde-

rítése, elemzése, bemutatása.

Legalább ennyire fontos feladat lenne a helyi könyvtárak létrehozásában, a helyi közkönyvtári ellátásban meghatározó szerepet játszó személyiségek és a hozzájuk kapcsolódó tevékenységek feltárása, pozitívista szemléletű feldolgozása, bemutatása, és nem utolsósorban az országos intézkedésekkel való összekapcsolódásuk, kapcsolatuk megmutatása.

Mindezek mellett a vizsgálatok szemléletének, tartalmának vissza kellene térnie az *egységes múzeum- és könyvtárügy* gondolatvilágához, hiszen az elmúlt évtizedekben – tegyük hozzá, indokolatlanul – teljesen szétválasztott historiográfiai feldolgozásokban alig van nyoma, hogy e két faktor a századfordulón szoros szimbiózisban alakult, szerveződött. E tényezők együttesen vezethetnének oda, hogy a Monarchia korának magyarországi közgyűjteményügyét, könyvtárügyét pontosan megismerhessük, és megváltoztassuk a szocializmus éveiben megjelent tudományos igényű feldolgozások közhelyes és gyakorta téves, hibás adatait, elemzéseit, tendenciózus interpretációit.

Jegyzetek

1. MOL K737-1914. iratcsomó, (OL. K. 737-1914-20); MKOT száma 20/1914. (keltezés nélkül)
2. MOL K737-1914. iratcsomó, MKOT száma 285/1914. (keltezés nélkül)
3. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1914. 2–3. sz. p. 229.
4. Évi jelentés Márokpapi (Bereg m.) vándorkönyvtárának 1913. évi forgalmáról. MOL K737-1914-340. irat, MKOT száma 285/1914. (keltezés nélkül)
5. MOL K737-1914-496. irat, MKOT száma: 496/1914. (keltezés nélkül)
6. Mihalik József: Helyzetünk = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1914. 4. sz. p. 238–239.
7. MOL. K737-1914-496. irat MKOT száma: 496/1914. dátuma 1914. szeptember 16. Az iraton Mihalik és Wlassics kézzel írt megjegyzése található. Wlassics kifogásolta az irat Tanács számára történő megküldését, mivel a Tanács gondozásában lévő könyvtárakban ilyen munkák nincsenek: Mihalik ezt tudomásul vette.
8. MOL K737-1915. iratcsomó; MKOT száma: 175/1915. kel-

tezése: 1915. június 14.

9. Mihalik József: Reformok = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1915. 3–4. sz. p. 151–152.
10. Mihalik lapalji megjegyzése szerint A magyar közművelődési könyvtárak szervezése címmel készített tervezetet még akkor elküldte a könyvtárak ügyeivel foglalkozó „szakférfiak” számára, de igény esetén bárkinek újból elküldi azt.
11. Uo. p. 161.
12. Uo. p. 162–163.
13. Mihalik József: Reformok II. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1916. 1. sz. p. 1–9.
14. Uo. p. 2.
15. 1. az aradi közművelődési ház könyvtára, 2. a balassagyarmati múzeum könyvtára, 3. a besztercebányai múzeum könyvtára, 4. a békéscsabai múzeum könyvtára, 5. a budapesti Budai Könyvtár, 6. a győri városi közkönyvtár, 7. a kecskeméti városi könyvtár, 8. a kiskunfélegyházi múzeum könyvtára, 9. a komáromi vármegyei könyvtár, 10. a losonci városi könyvtár, 11. a máramaroszigeti közművelődési ház könyvtára, 12. a marosvásárhelyi közművelődési ház könyvtára, 13. a nagyszombati városi könyvtár, 14. a nagyváradi városi közkönyvtár, 15. a nyitrai múzeum könyvtára, 16. a rimaszombati múzeum könyvtára, 17. a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum könyvtára, 18. a szabadkai városi közkönyvtár, 19. a székelyudvarhelyi református kollégium könyvtára, 20. a szombathelyi múzeum könyvtára, 21. a temesvári városi közkönyvtár, 22. a verseci városi közkönyvtár, 23. a veszprémi múzeum könyvtára, 24. a zombori városi közkönyvtár. (Uo. p. 4.)
16. Az aradi, a komáromi, a sepsiszentgyörgyi, a szombathelyi, a temesvári és a veszprémi könyvtárakról lett volna szó. (Uo.)
17. 1. az aranyosmaróti múzeum könyvtára, 2. a békéscsabai múzeum könyvtára, 3. a budapesti tudományegyetemi gyógyszerészhallgatók gyógyszerészeti múzeumának könyvtára, 4. a Szolnok-Doboka megyei Irodalomtörténeti és Ethnographiai Társulat könyvtára Désen, 5. a dévai múzeum könyvtára, 6. az esztergomi múzeum könyvtára, 7. az ipolysági múzeum könyvtára, 8. a kolozsvári EKE-múzeum könyvtára, 9. a lőcsei ág. ev. egyház könyvtára, 10. a marosvásárhelyi ref. kollégium könyvtára, 11. a miskolci ág. ev. egyház könyvtára, 12. a nagybányai múzeum könyvtára, 13. a nagykarolyi múzeum könyvtára, 14. a rózsasági múzeum könyvtára, 15. a szamosújvári örmény múzeum könyvtára, 16. a szatmári múzeum könyvtára, 17. a trencsényi múzeum könyvtára, 18. a turócszentmártoni Tót Múzeum könyvtára, 19. a váci múzeum könyvtára. (Uo.)
18. 1. a budapesti Ráday Könyvtár, 2. az eperjesi Evangélikus

- Kollégium és Könyvtár, 3. a gyulafehérvári Batthyány Intézet, 4. a késmárki Evangélikus Lyceum Könyvtára, 5. a szászvárosi Református Kollégium Gyűjteményei.
19. A Főfelügyelőség üléséről a Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1916. évi 1. száma 56–57. oldalán olvashatunk részletesebb beszámolót.
 20. Mihalik József: Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó közgyűjtemények új csoportosítása = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1916. 2–3. sz. p. 61–66. – Az idézet a 61–62. oldalon található.
 21. MOL K737-1916. iratcsomó, szám nélküli irat. Jegyzőkönyv az OT. 1916. március 9-én tartott üléséről. Az irat keltezése 1916. május 3.
 22. Uo. és MOL K737-1916. iratcsomó, MKOT sz.385/1916. Jegyzőkönyv a szakbizottság 1916. október 25-i üléséről. Az irat keltezése 1916. október 26. – Az irat borítójának tanúsága szerint a népkönyvtári szakbizottság ülésén a népkönyvtárak háborús viszonyairól szóló, Gulyás Pál-féle előterjesztést tárgyalták, ám maga a jelentés nem maradt meg a gyűjtőben.
 23. Mihalik József: Erdélyi múzeumaink és az oláh betörés = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1916. 4. sz. p. 180-193.
 24. Uo. p. 180–181.
 25. MOL K737-1916. iratcsomó, MKOT sz. 199/1916. Az irat keltezése 1916. május 27. A jegyzéken található autográf feljegyzés szerint 108 helyre küldték meg a könyvcsomagot. A jegyzék az alábbi műveket tartalmazta: Balogh György: Ahol az ágyú szól, Doyle: Veszedelem, Fényes László könyve a szerb harcterről, Gáspár Athúr: Dinasztiaink a haza védelmében, Gonda Béla: A hadiflottáról + Méhes Lajos, Zeppelin + Williams Archibald: A modern háború eszközei (kolligátum), Háborús előadások, Hedin, Sven: Egy harcban álló nemzet, Kálnoki Izidor: Háborús tréfák, Kozma Andor: A katona a magyar költészetben + Pilch Jenő: Ausztria-Magyarország hadserege + Százados István: Hindenburg (kolligátum), Matull, Kurt: A przemysli repülő, Liliencron: Háborús novellák, Nagy Endre: Csataképek, Nagy Endre: Tábori levelek, Sarcey, Francisque: Párizs ostroma, Szilágyi Géza: A háború mellől, Szomoróy Emil: Sárossy, municiót!, A világháború krónikája. I–III.
 26. MOL K737-1916. iratcsomó, MKOT sz. K737-1917. Az irat keltezés nélküli. A könyvsorozat átvételéről szóló elismervények iktatási dátuma 1917. július 20. Az autográf bejegyzés szerint ezt a könyvcsomagot először 41, majd még 93 másik, tehát összesen 134 helyre küldték el. A jegyzéken szereplő művek közül több azonos az előző jegyzéken szereplő kiadványokkal, de más műveket is tartalmaz, ezért itt csak az újonnan felvett kiadványokat soroljuk fel: Franyó Zoltán: A kárpáti harcokról, Huszár Károly: A magyar nép hősei, Lőrinczy György: Az özvegy falu, Madelung, Aage: Hadinaplóm, Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei, Szabolcska Mihály: Háborús versek, Vészi Margit: Az égő Európa, A világháború naplója, Woinovich Emil – Veltzé Alajos: A mi hőseink. I–II. köt.
 27. Fraknói meleg hangú levélben köszönt el a főfelügyelőséget és a Tanács tagjaitól, különösen Wlassics Gyulától, akihez nem csupán szakmai, hanem kiváló emberi kapcsolatok is kötötték: „*Excellenciád volt az, amikor az ország közművelődési ügyeinek vezetését a nemzeti eszményekért hevülő lélekkel átvette, a kulturális intézmények decentralizációjának szükségességét hirdetve és az ország minden részében tudományos és művészeti gyűjteményekkel felszerelt kulturális gócpontok megteremtését tervezve, ezen feladat megoldására új intézményt létesített, a melynek élére szerény személyemet hívtá meg. Élénk örömmel állottam a nagyjelentőségű cél szolgálatába és ma, mikor attól megválók, büszkén utalhatok az eredményekre, melyeket a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége az ország leghivatottabb szakférfiai közreműködésének köszönhet és amelyekben Excellenciád, úgyis mint miniszter, úgyis mint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának elnöke, maxima pars fuit.*” (Fraknói Vilmos búcsúirta = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1916. 2-3. sz. p. 222–223.)
 28. Szalay Imre (1846. november 8. – 1917. július 24.), miniszteri Tanácsos, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, iparművészeti író a következő év júliusában el is hunyt.
 29. Gulyás Pál: Könyvtári problémák I–II. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1917. 1. sz. p. 9–36. és 1917. 2–3. sz. p. 120–141. (Elemzi Sonnevend Péter: Jegyzetek a könyvtárpolitikus Gulyás Pál tevékenységéhez = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. 1. sz. p. 5)
 30. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a Mihalik-féle elképzeléshez hasonlóan Gulyás is regionális tényezőkből kiindulva körzetekben, a települések nagyságától, az ott lakók iskolázottságától, a kulturális élet helyi viszonyaitól, továbbá a helyi erők áldozatkészségétől és még egyéb tényezőktől függő, 12 könyvtári kategóriában, típusban gondolkodott. Ám ezek az intézmények nem csupán a székhelyükül szolgáló települések lakosainak könyvtári ellátásáról gondoskodtak volna, hanem a körzethez tartozó kisebb falvak, tanyák, tanyakörzetek könyvtári ellátásának „anyakönyvtárúai” a folyamatosan cserélődő dokumentumok gyűjteményi alapjául is szolgálhattak volna. Így biztosítható lett volna a kisebb gyűjtemények folyamatos megújítása. A két koncepció sok szempontból mutat azonosságot, ez azt bizonyítja, hogy azonos megoldási modellben gondolkodtak, ám kétségtelen, hogy a részletekben jelentősebb eltérések mutatkoztak. A két meghatározó szaktekintély között kisebb polémia bontakozott ki, amelyhez még mások is csatlakoztak, és amelyek

- részletező elemzése a jövő fontos feladata lesz.
31. MOL K737-1918-42. iratcsomó, MKOT sz. 42/1918. Az irat keltezés nélkül.
 32. MOL K737-1918-43. iratcsomó, MKOT sz. 130/1918. Az irat keltezés nélkül
 33. MOL K737-1918-43. iratcsomó, MKOT sz. 265/1918. Az irat keltezése: 1918. június 20.
 34. MOL K737-1919-20. iratcsomó, MKOT sz. 20/1919. Jelentés a MKOT 1918. évi működéséről. Az irat keltezése: 1919. február
 35. MOL K737-1919-II. iratcsomó, MKOT sz. 80/1919. Jelentés a MKOT 1918. évi működéséről. Az irat keltezése: 1919. március 27.
 36. Ugyanott. A megszállt területeken lévő gyűjtemények nagyságrendje a MKOT és a MKOF gondozásában lévő kollektcióknak mintegy a felét jelentette.
 37. MOL K737-1919-II. iratcsomó, MKOT sz. 87/1919. Az irat keltezése: 1919. április 2.
 38. MOL K737-1919-II. iratcsomó, MKOT sz. 101/1919. Az irat keltezése: 1919. augusztus 2.
 39. MOL K737-1919-II. iratcsomó, MKOT sz. 94/1919. Az irat keltezése: 1919. április 23.
 40. Érdemesnek tartjuk néhány gondolatban felidézni a Wlassics által vezetett Tanács és Szabó Ervin kapcsolatát annál is inkább, mivel számos korábbi és mai közleményben olvashatjuk, hogy a Tanács és a főfelügyelőség által megtestesített, úgynevezett „hivatalos” könyvtárpolitika és a Szabó Ervin-i könyvtári felfogás között éles ellentét húzódott. Jóllehet a már korábban is hivatkozott és Katsányi Sándor által a Fővárosi Könyvtár történetéről írt kötetben (Katsányi Sándor: A fővárosi könyvtárának története. Bp.: FSZEK, 2004.) jelentősen módosította a korábbi felfogást, ám a szakmai közbeszéd részeként és a tudományos publikációk egy részében még ma is rendre visszatér ez a pontatlan, nem kellően árnyalt megfogalmazás. Katsányi Sándor megerősítette a két fél közötti ideológiai szakadékokat, ám mellette hangsúlyozta, hogy a modern közkönyvtári ellátás koncepciójában a két fél egyetértett, jóllehet a megvalósítás módjaiban volt a két irányzat között ellentét, amely 1910 második felétől kezdődően – nem utolsósorban a főváros modern könyvtári ellátási koncepciójának megbicsaklása során – jelentősen kiéleződött, elmélyült. Mindemellett azonban a szakmai együttműködés nem szűnt meg, továbbá a Tanács részéről Szabó Ervin felé kifejezett megbecsülés ékes bizonyítéka, hogy jóllehet Szabó Ervin 1913 őszén a Könyvtári Szemle hasábjain élesen bírálta a MKOSZ tevékenységét, sőt – felhasználva a fővárosi könyvtár szakmai, szellemi potenciálját – egyfajta, a hivatalos könyvtárpolitikával szemben rivális könyvtári el-
- lenműhely kialakítására törekedett, ám ennek ellenére még ez év őszén közfelkiáltással a Tanács tagjai közé választotta a testület, és abban 1914-től kezdődően tevékenyen részt is vett (Katsányi i. m. p. 177–181. és 380.). A Tanács részéről megnyilvánuló elismerés olvasható ki a Szabó Ervin halála alkalmából megjelent nekrológból is: *„A megboldogult a munka törhetetlen erélyű embere volt s teremtő energiájának főeredménye, a budapesti Városi Nyilvános Könyvtár, a legbeszédesebb tanúságtétele, hogy nemcsak mint könyvtári szaktudós, hanem mint szervező és adminisztráló erő is a legelső sorába tartozott. Akik ismerték feltűnést sohasem kereső, csendes és szerény jellemét, tisztában voltak vele, hogy igazságosság, belátó méltánylás, emberszeretet, szívjószág és az emberi ideálokért való küzdelem volt rövid, de sokszor nagy és nehéz küzdelmekkel telt életének kimagasló jellemvonása s e szép tulajdonságait el nem homályosíthatja az a sokak által neki hibául felrótt körülmény sem, hogy gyakorlati, de főképp Európaszerte ismert s elismert írói működésével a szociáldemokrácia radikális irányzatát szolgálta.”* (Meghalt Szabó Ervin dr. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1918. 3–4. sz. p. 202–203.) Ebben a sorba illeszkedik Szabó Ervin emlékének jegyzőkönyvben történő megörökítése is. Szabó Ervin idézett elismerése szép gesztus, de érdemes néhány kiegészítést tennünk. A Múzeumi és Könyvtári Értesítő ezen utolsó, 1918. 3–4. száma az októberi forradalom első heteiben, hónapjában szerkesztődött: ezt bizonyítja, hogy a nekrológ előtti oldalon a lap beszámol a MKOT és a Főfelügyelőség nov. 1-jei csatlakozásáról az új hatalmi szervhez, a Nemzeti Tanácshoz, majd Mihalik november 5-i eskütételéről az új kultuszminiszteri államtitkár előtt. – 201. p. – Utána Mihalik a Tanácsköztársaság idején is aktívan működött, ezért később retorziók érték. Egy Mihalikra és az ő szakmai tevékenységére fókuszáló feldolgozás további adatokkal szolgálhat majd a kérdéshez.
41. MOL K737-1919-II. iratcsomó, MKOT sz. 80/1919. Jelentés a MKOT 1918. évi működéséről. Az irat keltezése: 1919. március 27.
 42. Idősebb Bibó István (1877–1935), etnológus, filozófus, könyvtáros. 1909-ben a budapesti tudományegyetemen doktorált. 1910-tól a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkatársa. 1920–21 között a MKOF miniszteri biztosként tevékenykedett, majd 1922-től 1924-ig az iskolán kívüli népművelés országos felügyelője volt. 1924-től haláláig a szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója. 1921–1924 között a Néprajzi Társaság Társadalomtudomány című folyóiratának, majd 1929–1933-ig Szegeden a Népünk és Nyelvünk című folyóirat a szerkesztője volt. Az ő fia volt a közismert társadalomfilozófus, szociológus és politikus ifjabb Bibó István.

Beérkezett 2013. január 2.

NPA és MOKKA-ODR integráció

Elkészült és az MKE egri vándorgyűlésén bemutatkozott a MOKKA-ODR adatbázissal integrált Nemzeti Periodika Adatbázis, amely ezután online fogadja a könyvtárak állomány-bejelentéseit.

A rendszer megismertetésére és használatba adására az ősz folyamán egy NPA Fórumon kerül sor, de a MOKKA ODR tesztrendszerben már kipróbálhatók a szolgáltatások a

<http://m2/bibl.u-szeged.hu> címen.

A tesztrendszer adatbázisában is megtalálhatók az NPA-ból konvertált adatok és az új NPA felület szolgáltatásai. Az „éles” adatbázis módosítását az őszi fórum után kell elkezdeni.

A rendszer leírása és a kapcsolat: http://wiki.mokka.hu/wiki/NPA_bejelenlo_felulet

(Forrás: *Katalist*, 2013. júl. 23. Koltay Klára híre alapján)

Egyre több a szabadon elérhető publikáció

Az Európai Bizottság támogatásával készült új kutatásból, illetve az Európai Bizottság Magyarországi Képviselőtének közleményéből kiderül, hogy a 2011-ben publikált tudományos dokumentumok mintegy 50%-a ingyen elérhető, ami arra utal, hogy hamarosan áttörés jöhet a nyílt hozzáférés terén. A tanulmány 22 szakterületen vizsgálta, hogy az akadémiai kiadványok mennyire állnak rendelkezésre az Európai Kutatási Térségben, Braziliában, Kanadában, Japánban és az USA-ban.

A nyílt hozzáférés biztosítása követelmény lesz a Horizont 2020 nevű, a 2014 és 2020 közötti időszakra szóló uniós kutatási és innovációs keretprogram támogatásával készülő összes tudományos publikáció esetében.

(Forrás: *Index*, 2013. aug. 22.- az MTI híre alapján)

Új könyvtár nyílt Nagytétényben

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 2013. augusztus 30-án új tagkönyvtárat nyitott Budapest XXII. kerületének Nagytétény városrészében, a volt ortodox zsinagóga épületében, az önkormányzattal együttműködésben.

Bővebb információ:

http://www.fszek.hu/konyvtaraink/nagytetenyi_ut_283/?article_hid=22194

(Forrás: *Katalist*, 2013. szept. 2. Farkas Ferenc híre alapján)

Kovács Máté elmaradt előadása az IFLA budapesti kongresszusán: „A könyvtárosképzés rendszere Magyarországon”

Közli: BÉNYEI Miklós

A publikáció elkészítését a TÁMOP-4.2.2.6-11/1/KONV-2012-0001 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Bevezető

Aligha vitatható tény, hogy a magyarországi könyvtárügy nemzetközi kapcsolatai történetének mindmáig a legjelentősebb fejleménye az 1972 nyarának végén, augusztus 28-a és szeptember 2-a között Budapesten lezajlott első – de remélhetőleg nem az utolsó – hazai IFLA kongresszus. (Sorrendben ez volt a nemzetközi könyvtáros szervezet harmincnyolcadik konferenciája.) A világ sok-sok országából érkezett résztvevők tanácskozásának kezdetét az ünnepi, kollegiális hangulat jellemezte. A magas színvonalú szakmai eszmecserét azonban hamarosan

szomorú esemény árnyékolta be: a második nap délutánján, augusztus 29-én váratlanul elhunyt Kovács Máté¹, a rendezvény egyik szervezője, a korabeli és a huszadik századi magyar könyvtári kultúra egyik kiemelkedő személyisége, az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács elnöke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékének professzora. Nemrég, amikor megemlékeztünk az itthoni IFLA-konferencia negyvenedik évfordulójáról, sajnálatos módon az ő halálának évfordulójára is emlékeznünk kellett.

Szakmai berkekben köztudott volt, hogy a kongresszus egyik előadója Kovács Máté lett volna. Az IFLA végrehajtó bizottsága 1968-ban, a

frankfurti közgyűlésen jelentette be, hogy négy év múlva a magyar főváros, vagyis a kezdeményező Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) rendezheti meg a kongresszust.² Az MKE elnyerte a kulturális kormányzat erkölcsi és anyagi támogatását is. Az elnökség az alapos előkészítés érdekében 1970. március 20-án két bizottságot (Társadalmi és Szervező) alakított; az előbbinek tagja lett Kovács Máté egyetemi tanár is.³ A két testület összetételét egy év múlva, 1971. március 25-én véglegesítették.⁴ A Társadalmi Bizottság október 20-án ült össze először⁵; ekkor határozták el, hogy az IFLA-közgyűlés plenáris üléseire tizenhét magyarországi referátumot dolgoztatnak ki. Egyúttal megsabták a majdani terjedelmet (10–12 gépelt oldal), és előre bekérték a harminc-negyven soros szinopszist.⁶ Mint ahogy azt Székely Sándor, az MKE főtitkára levélben tudatta, Kovács Máté professzor érthető módon *A könyvtárosképzés rendszere Magyarországon* című témára kapott megbízást.⁷ Elsősorban azért, mert immár másfél évtizede volt az egyetemi könyvtáros tanszék vezetője. Tanszékvezetői tevékenységéről összefoglaló, meggyőző és hiteles, az egykori tanítványok és oktatótársai emlékezetében élővel megegyező képet rajzol későbbi utóda, Sebestyén György évfordulós monográfiájában.⁸ Ugyanakkor az IFLA konferencia szervezésében leginkább érintett Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnökségén belül – mint az egyik alelnökhöz – szintén hozzátartozott a képzés és továbbképzés egyre fontosabbá váló területe.⁹ Az Országos Könyvtárügyi Tanács (OKT) tagjaként és elnökeként, majd az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács (OKDT) elnökeként szintén folyamatosan figyelemmel kísérte a hazai könyvtárosképzés és továbbképzés helyzetét.¹⁰ Kiemelendő tény az is, hogy előző években már egy terjedelmesebb tanulmányban és két előadásban is foglalkozott a magyarországi könyvtárosképzés múltjával és jelenével. Az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadásában megjelent és Kovács Máté által indított és szerkesztett sorozat, a *Könyvtártudományi tanulmányok 1969-es* kötetében – amelyet

csaknem teljes egészében a könyvtárosképzés hazai és külföldi tapasztalatainak áttekintésére szenteltek – *Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései* címmel értekezett az általa behatóan ismert kérdéskörrel.¹¹ A következő esztendőben, 1970. június 3-án a Magyar Könyvtárosok Egyesülete II., miskolci vándorgyűlésén *A könyvtárosi pályakép, a könyvtárosok képzése és továbbképzése* címmel tartott előadást¹² – csakis sajnálhatjuk, hogy ennek szövege nem maradt fenn. 1971-ben aztán az MKE III., szombathelyi vándorgyűlésén a jelenlévők elsősorban a könyvtárosképzésről és továbbképzésről vitatkoztak, mégpedig Kovács Máté július 8-án elhangzott főreferátuma nyomán. A professzor (pontosabban, jelen esetben az MKE alelnökeként) előzetesen bekérte az adatokat (a szempontrendszert is világosan kijelölve) az akkori képzőhelyektől, és ezek ismeretében állította össze az előadását.¹³ Tehát minden bizonnyal feltételezhető, hogy a közelgő IFLA-kongresszusra szánt előadásához felhasználta tanulmánya és a két vándorgyűlési referátum anyagát.

Hiába volt azonban a szellemi erőfeszítés. A konferencián – ahol a plenáris ülésen *A könyv és az olvasás a változó világban* című témát vitatták meg – Kovács Máté a Képzési bizottság augusztus 30-ra kitűzött szekciójában szerepelt volna.¹⁴ Sajnálatos tény, hogy a referátum már nem hangozhatott el.¹⁵ A váratlan, tragikus fordulat után az előre megírt beszéd fogalmazványát sem ismerhették meg a külföldi és a hazai szakemberek, sokáig azt hittük, a hosszú évtizedek alatt el is kallódott. Szerencsére vannak még meglepetések, csodák: nemrég kiderült, hogy mégis megvan, csak mesébe illő módon lappangott.

Kovács Máté és az MKE viszonyának kutatása közben – tehát merő véletlen folytán – e sorok írójának a kezébe került professzor úr azon előadásának előzetes, ceruzával írt rövid vázlata, amelyet a budapesti IFLA-kongresszuson kívánt elmondani. Vagyis a szervezőktől kért szinopszist a megadott határidőre, november végére elkészítette. A gépelt szöveg az Országos Szé-

chényi Könyvtár Kézirattárában őrzött Kovács Máté-hagyatékban fennmaradt¹⁶, és világosan tükrözi az előadó szándékait. A történeti megközelítést alkalmazta, és messze előre látóan jelölte ki a fejlesztés irányait. Egyebek között már ekkor, négy évtizeddel ezelőtt érzékelte, hogy milyen fontos lesz a jövőben a számítástechnikai ismeretek oktatása.

A kéziratos vázlatot – mintegy a konferencia negyvenedik évfordulójára emlékezve – az előzmények és a megszületés körülményeinek tömör ismertetésével a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* című folyóirat 2012 novemberében közölte.¹⁷ Már nyomdában volt a cikk, amikor professzor úr lányától és szellemi örökségének gondos, hű őrzőjétől, Kovács Ilonától 2012. szeptember 20-án az alábbi e-mail üzenetet kaptam: „*Kertész Kati*¹⁸ említette, hogy rákérdezett nála az IFLA előadására. Én itt őriztem egy aktatáskát, érintetlenül úgy, ahogy azt utolsó nap használta. Most újra megnéztem, és benne van Kovács Máté egy angol nyelvű előadása *Training for Librarianship in Hungary. IFLA General Council Meeting Budapest 1972. 25 1 statisztikákkal, táblázatokkal, a tantárgyak és elosztásuk és óraszámokról stb. Nem tudom, hogy a külföldön publikált eddigi anyagokhoz hogyan viszonyul, de ez ebben a formában az IFLA-ra készült.*” Még ugyanazon a napon estefelé megérkezett az újabb üzenet: „*Most látom, hogy magyarul is itt van a szöveg.*”¹⁹ Tehát egy kegyelettel őrzött aktatáska mélyéről több mint negyven esztendő múltán mégiscsak előkerült a hajdani előadás-fogalmazvány. Mély hálával tartozunk Kovács Ilonának, hogy édesapja elveszettnek hitt örökségét önzetlenül átengedte közlésre. Most a magyar változat publikálása – rövid bevezetővel és magyarázó jegyzetekkel kiegészítve – meg is történik. Talán egyszer megérik az idő az angol fordítás közzétételére is.

Nem túlzás azt állítani, hogy Kovács Máté el nem mondott előadásának szövege jelentős dokumentum. Átfogó kísérlet a hazai könyvtárosképzés korabeli rendszere kialakulásának és működésének áttekintésére, számtalan történeti utalással. Némileg meglepő – és ez könyvtártörténet-írás-

sunk jókora adóssága –, hogy azóta sem született hasonló összefoglalás. Miközben az eltelt évtizedekben a képzési rendszer rendkívül sokat változott.

Már a szinopszis közreadását is azzal a reménnyel zártuk a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros hasábjain, amit most célszerű megismételni: „*a hajdani előadás napjainkban arra ösztönözheti a mai könyvtáros nemzedéket, elsősorban a szakmánk múltja iránt élénkebben érdeklődő kollégákat, még inkább az egyetemi és főiskolai képzés részeseit, az informatikus könyvtáros szakos hallgatókat, különösképpen a leendő doktoranduszokat, hogy alaposan, a részletekig hatolóan feltárják a magyarországi könyvtárosképzés teljes történetét.*”²⁰

„A könyvtárosképzés rendszere Magyarországon”

A könyvtárosképzés az értelmiségi foglalkozásokhoz (pl. jogászokéhoz, orvosokéhoz, pedagógusokéhoz, mérnökökéhez) képest Magyarországon ugyanúgy, mint több más országban viszonylag későn alakult ki.²¹ A korábbi alapszintű kezdeményezések után a könyvtárosképző intézmények a legutóbbi két évtizedben jöttek létre. Viszonylag gyorsan, felső-, közép- és alapfokon közel egy időben, az előbbinél sokkal tágabb keretekben és jóval magasabb színvonalon.

Az ok és magyarázat: az ország politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődése, ezen belül a szocialista olvasási, könyv- és könyvtári kultúra kibontakozása. Döntő szerepe volt a fejlődésben annak, hogy az olvasótábor a korábnak többszörösére bővült, a kiadványok száma 1938-hoz képest három és félszeresére²², a könyvtárak száma, állománya és forgalma sokszorosára ugrott²³, a dokumentációs tevékenység pedig teljes egészében ekkor alakult ki.²⁴ Mindez szükségszerűen maga után vonta a könyvtárosok, bibliográfusok, dokumentálók számának ugrásszerű emelkedését is, amit az alábbi néhány adat világosan tanúsít²⁵:

Év	1885	1925	1935	1957	1966
A könyvtárak összes dolgozóinak száma	245	359	761	2680	4506

A könyvtárak és dokumentációs intézmények dolgozóinak azóta is tovább emelkedő létszáma elengedhetetlenné tette a könyvtárosképző intézmények létrehozását. De szükségessé vált, hogy ezek az intézmények ésszerű rendszerbe kapcsolódjanak és lehetőleg az ország közoktatási rendszerébe beilleszkedjenek.

Kezdetek és előzmények

Régebben a könyvtárosok Magyarországon is magukban a könyvtárakban sajátították el a szakismereteket. Majd a XIX. század végén és a XX. század első felében *szakvizsgát* írtak elő²⁶ és *szaktanfolyamokat* szerveztek (1898–1913)²⁷ számukra.

További előhaladás volt, hogy az *egyetemen* is helyet kaptak a könyvtárosok számára szükséges ismeretek: az írás-, könyv- és könyvtártörténet, a bibliográfiai és könyvtártani ismeretek. Azonban ekkor még nem létesült külön tanszék. Az előadásokat magántanárok tartották, és más tanulmányaik mellett főként olyan hallgatók vettek rajtuk részt, akik később könyvtárakban szándékoztak elhelyezkedni.²⁸

A könyvtárosképzést az *egyetem tanulmányi rendjébe* először 1919-ben az első szocialista forradalom, a Tanácsköztársaság idején illesztették be, de ez a forradalom bukásával megszűnt.²⁹

A két világháború között a nagykönyvtárakról, múzeumokról és levéltárakról szóló 1922. évi XIX. *törvénycikk*³⁰ intézkedett a könyvtárosok szakképzéséről is, de ezt nem hajtották végre. Helyette újból csak szaktanfolyamokat rendeztek³¹, lényegében a század eleji mintájára.

Így a *korszerű megoldás* kialakítása későbbre, a második világháború utáni időkre maradt.

Akkorra, amikor a szocialista társadalom viszonyai között létre kellett hozni a szakképzés intézményeit. Ezek eredetileg felső-, közép- és alsófokon külön-külön, egymástól függetlenül szerveződtek meg, Rendszerük csak ezután, az azonos jellegű feladatokat ellátó intézmények összevonásával és a különböző szintűek tantervének összehangolása útján alakult ki. A képzés rendszere azok szerint a *képesítési követelmények* szerint szerveződött meg, melyeket a könyvtárakban és dokumentációs intézményekben lévő munkakörök betöltését szabályozó 148/1962. M.M. sz. miniszteri utasítás³², valamint a 106/1964. M.M. sz. végrehajtási utasítás³³ előírt.

Az egyetemi könyvtárosképzés kialakulása és mai helyzete

A *felsőfokú* szakképzés eredetileg három különböző intézmény keretében jött létre mindegyik más-más céllal és tartalommal.

Legelőször az *egyetemi könyvtárosképzés* szerveződött meg a *Budapesti Tudományegyetem*³⁴ keretében a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének 1947-ben tett javaslata³⁵ alapján. Az elgondolás hosszabb előkészítés után az egyetemi képzés általános reformja folyamán az 1948–1949. tanévben³⁶ valósult meg a Bölcsészettudományi Kar keretében a *Könyvtártudományi Tanszék* megszervezésével, amelynek a feladata akkor még a *nagy tudományos könyvtárak leendő könyvtárosainak*, elsősorban a muzeális különgyűjtemények (kézirattár, régi és ritka kiadványok tára stb.) munkatársainak a képzése volt.³⁷ Itt a képzés 5 éves, kétszakos, vagyis valamely középiskolai tanári szakkal (pl.

magyar nyelv és irodalom, latin nyelv és irodalom, történelem) kapcsolták össze.³⁸ Azóta ez a Tanszék fejlődött a felsőfokú könyvtáros és dokumentáló szakképzés egyedüli intézményévé.³⁹ Itt a kezdettől 1971 végéig 1017 hallgató végezte be tanulmányait.

Ezt követte a *közművelődési könyvtárosok* képzését ellátó tanszék megszervezése az 1951–1952. tanévben az általános iskolai tanárokat képző *Budapesti Tanárképző Főiskola* keretében. Itt a képzés 2, majd 3 éves és egyszakos volt, a tanári szak nem kapcsolódott hozzá. A képzés e formája az 1955–1956. tanév végéig állott fenn. Itt 605 hallgató végzett.⁴⁰ Feladatait megszűnésekor a Budapesti Egyetem Könyvtár-tudományi Tanszéke vette át.⁴¹

Egy ideig, 1959–1961 között a nemzeti könyvtár az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjában is szerveztek felsőfokú *kiegészítő szaktanfolyamot* a könyvtárak olyan dolgozói számára, akik nem egyetemen vagy valamely egyetemi rangú főiskolán szereztek eredeti képzettségüket.⁴² Itt 63 hallgató végzett.

Ez idő szerint tehát a *felsőfokú* munkaköröket betöltő *könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók* szakképzése és intézményes továbbképzése a *Budapesti Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékének* feladatkörébe tartozik, bármilyen típusú könyvtárban, illetve dokumentációs intézményben dolgoznak is.⁴³ Abból a jól megalapozott megfontolásból kiindulva, hogy minden felsőfokú munkakört betöltő könyvtáros, bibliográfus és dokumentáló munkájának az alapja közös: az olyan alapvető könyvtáros és dokumentációs elméleti és történeti szakismeretekből és gyakorlati jártasságokból és készségekből áll, mint az írás-, a könyv- és könyvtártörténet, a szociológia elmélete és módszerei, a művelődés-, kommunikáció-elmélet, a bibliológiai alapismeretek, az olvasási folyamat ismerete, a katalógizálás, osztályozás és az információkeresés elmélete és gyakorlata, a könyvtártan, továbbá a bibliográfia és dokumentáció elmélete és gyakorlata, valamint a könyvtári gyakorlatokon és szemináriumi foglalkozásokon

megszerezhető felkészültségek. Ezek egyformán nélkülözhetetlenek az irányító, felülvizsgáló, döntéseket hozó könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók munkájához, akár tudományos vagy közművelődési könyvtárban, illetve iskolai könyvtárban, akár pedig bibliográfiai vagy dokumentációs intézményben dolgoznak.

Ehhez a mindenki számára közös szakmai alapvetéshez azonban szorosan és szervesen kapcsolódnak azok a *speciális tanulmányok*, amelyek a fontosabb könyvtártípusokban, pl. szakkönyvtárakban, illetve közművelődési, gyermek-, ifjúsági és iskolai könyvtárakban vagy részlegekben, pl. muzeális, illetve modern könyvgyűjteményekben végzendő munkához vagy a munkaszervezet leggyakoribb munkaköreiben (állománygyarapítás, állományfeldolgozás, olvasószolgálat), illetve a bibliográfiai és dokumentációs tevékenységhez nyújtanak kezdeti szintű felkészültséget. A specializálódást mélyíti el a diplomamunka, amelynek tárgyát a speciális tanulmányokhoz kapcsolódva kell megválasztani.

A specializálódást kielégítő mértékben azonban csak *két fokozatban* lehet kielégítően megvalósítani ugyanúgy, mint több más területen, pl. az orvosok, mérnökök, közgazdászok esetében. A második lépcső néhány évi szakmai gyakorlat után olyan egyéves levelező *továbbképzés* formájában van kialakulóban, amely a fontosabb munkakörök, illetve könyvtártípusok és dokumentációs intézmények vezető dolgozói (pl. tájékoztatók, állomány feltárók stb.) számára nyújt szűkebb munkaterületükön további elméleti és gyakorlati felkészültséget. Az elmélyítés eredményes módja lehet egyetemi *doktori disszertáció* készítése és *doktori szigorlat* letétele is.⁴⁴

Az eddigi tapasztalatok alapján beigazolódtott az is, hogy a felsőfokú munkakörökben dolgozó könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók felkészültségéhez szorosan hozzátartozik valamely *társadalomtudományi szak* (pl. történelem, nyelv és irodalom, művészet, zene, jog, közgazdaság stb.) vagy valamely *természettudományi, ill. műszaki szak* (pl. fizika, kémia, biológia, matematika, mérnöki, agrármérnöki, orvosi

stb.), hogy legalább egy tudományág területén a könyvtári, bibliográfiai és dokumentációs munka tartalmi kérdéseiben is egyetemi szinten szakképzettek legyenek. Ezért a felsőfokú szakképzés kétszakos a nappali és levelező tagozaton. A kiegészítő jellegű képzés egyszakos, minthogy az ilyen hallgatók a másik szakból a képzettséget már előzetesen megszerezték.

De a felkészültség nélkülözhetetlen része az idegen nyelvek kielégítő ismerete is. Annál is inkább, mert a kiadványok jelentős része, egyes könyvtártípusokban és dokumentációs intézményekben pedig túlnyomó többsége idegen

nyelvű. Ezért a latinon kívül két élő világnyelv tanulása kötelező, a harmadikat pedig ajánlás alapján tanulja a hallgatók többsége.

Végül ezekhez járulnak azok az alapozó és kiegészítő tanulmányok, amelyek a Kar minden hallgatója számára kötelezők: pl. a filozófia, közgazdaságtan, etika, esztétika, pszichológia, pedagógia stb. alapismeretei.

Ezeknek az alapvető pályakövetelményeknek a fokozatos felismerése alakította ki a *tantervet*, a *tantárgyak és gyakorlatok programját* és a *vizsgarendet*, amely *nappali* tagozaton a következő:

T a n t á r g y a k	Félévek és heti óraszám										Vizsgák		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Koll.	Szig.	Gyj.
A kommunikáció-elmélet alapjai (előadás)	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4	-
Bibliológiai alapismeretek (előadás)	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4	-
Bevezetés s szociológiába (előadás)	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4	-
Olvasásismeret (előadás és szeminárium)	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-
Népművelési alapismeretek (előadás)	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	3	4	-
Művelődéstudomány (előadás)	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4	-
Írás-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténet (az ókortól napjainkig) (előadás)	2	2	2	2	-	-	-	-	-	-	1,3	4	-
Katalogizáláselmélet (előadás)	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	3	4	
Katalogizálási gyakorlatok	2	2	1	1		-	-	-	-	-	-	4	1-4
Osztályozáselmélet (előadás)	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	2	4	-
Osztályozási gyakorlatok	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	4	2-4
Információkeresési rendszerek (előadás és gyakorlat)	-	-	-	-	1	2	1	1	-	-	6	8	7,8
Tájékoztató: bibliográfia és dokumentáció (előadás)	-	-	-	-	2	2	2	2	-	-	5,6,7	8	-

Tantárgyak	Félévek és heti óraszám										Vizsgák		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Koll.	Szig.	Gyj.
Bibliográfiai és dokumentációs gyakorlatok	-	-	-	-	2	2	2	2	-	-	-	-	5-8
Könyvtárban (előadás)	-	-	-	-	2	2	2	1	-	-	5,7	8	-
Könyvtári gyakorlatok	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	-	-	10
Szemináriumok	2	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1,2,4
Szakszemináriumok	-	-	-	-	2	1	1	1	1	1	-	-	5,7,9
Speciális kollégiumok és szemináriumok	-	-	-	-	-	-	1	1	4	4	9	-	-
Félévenkénti heti óraszám	10	10	10	9	9	9	9	8	5	5	-	-	-
Kollokvium	3	2	3	-	2	2	2	-	2	-	16	-	-
Szigorlat	-	-	-	I.	-	-	-	II.	-	-	-	4,8	-
Gyakorlati jegy	1	1	2	2	1	1	2	2	-	1	-	-	13
Szemináriumi jegy	1	1	-	1	1	-	1	-	1	-	-	-	6

A speciális kollégiumok és szemináriumok tárgyköre a következő:

- 1) Szakkönyvtárügy és szakirodalmi tájékoztatás10 óra
- 2) Közművelődési, gyermek-, ifjúsági és iskolai könyvtárügy.....10 óra
- 3) Könyvtári állományfeltárás10 óra
- 4) Kézirattár, muzeális különgyűjtemények10 óra
- 5) Könyv- és sajtókiadás és terjesztés.....10 óra

A könyvtár szak tantárgyainak összes óraszama a nappali tagozaton a tanulmányok idején 1576, ebből elméleti, történeti előadás 728 óra, szeminárium és gyakorlat 848 óra. A teljes tanterv ezen felül írja elő a másik egyetemi szak, az általánosan kötelező tárgyak óráit, a nyelvórákat és a testnevelési órákat.

Megjegyzések

I. SZIGORLAT: a IV. félév végén a következő tárgykörökből:

1. Könyv-, sajtó- és könyvtártörténet a könyvnyomtatás kezdetétől napjainkig.
2. A katalogizálás és osztályozás kérdései (írásbeli, szóbeli).
3. Művelődéseméleti és könyvtártudományi alapismeretek.

(A tantervi táblázat 1–6. tantárgyának össze-

foglaló ismerete.)

II. SZIGORLAT: a VIII. félév végén az alábbi tárgykörökből:

1. Bibliográfia és dokumentáció.
2. Információkeresési rendszerek (írásbeli, szóbeli).
3. Könyvtárban.

ÁLLAMVIZSGA: a X. félév végén

1. Diplomamunka és annak megbeszélése.
2. A könyvtár szak ismeretanyaga kiemelt tárgykörök szerint összefoglalva.

DIPLOMAMUNKA:

A témaválasztás az V. félévben.

A beadás ideje a X. félévben (április 15-ig).

KÖNYVTÁRI, ill. DOKUMENTÁCIÓS GYAKORLAT:

- 1) A VI. félév után 4 hetes nyári gyakorlat a kijelölt vidéki gyakorló könyvtárak valamelyikében.
- 2) Könyvtári gyakorlat a kijelölt tudományos és szakkönyvtárakban a X. félévben összesen 200 órában.

LATIN NYELVVIZSGA: az I. szigorlatig azoknak, akik a középiskolában nem tanulták 4 éven át a latint.

TANULMÁNYUTAK:

Tanévenként egy-egy 2–3 napos tanulmányút vidéki könyvtárak és közművelődési intézmények megismerése céljából.

A nappali tagozat mellett a szükségleteknek megfelelően létrejött és működik az 1955–56. tanévtől a *levelező* tagozat, amely kétszakos és 6 éves.⁴⁵ Átmenetileg 4 évig 1962–1963-tól esti tagozat is volt a Budapesten és környékén lakó könyvtárosok számára, amely szintén kétszakos és 6 éves volt.⁴⁶ Az 1959–60. tanévtől *kiegészítő levelező* tagozat is nyílt, a más egyetemet és főiskolát végzettek számára, amely egyszakos és 3 éves.⁴⁷ Az 1971–72. tanévtől a tanítóképző intézetekben könyvtár-népművelő szakos végzettek számára *továbbtanuló* levelező tagozat létesült, amely egyszakos és 2 éves.⁴⁸ A levelező tagozatokra azok nyerhetnek felvételt, akik legalább másfél éve könyvtárban vagy dokumentációs intézményben, ill. a könyvkiadásban és könyvterjesztésben dolgoznak. Ezek tanterve, programja, vizsgakövetelményei és az oklevél is azonos értékű a nappali tagozatával, csak a foglalkozási órák száma kevesebb. A levelező tagozaton összesen 360 (a másik szak és az általános tárgyak órái nélkül), a 3 éves kiegészítő tagozaton 303, a 2 éves továbbtanuló tagozaton pedig 192 óra.

Ezekon kívül 1963–64-től kezdődően szükség szerint speciális tantervvel megszervezésre került a *dokumentációs* levelező szaktagozat is, amely 1 éves⁴⁹, a foglalkozások száma 120 óra. Olyan dokumentálók vehetnek rajta részt, akik

egyetemet, főiskolát végeztek, legalább két idegen nyelvet felsőfokon ismernek és más 2–3 éves szakmai gyakorlatot szereztek. Ezt eddig 102 hallgató végezte el. Ez a tagozat szükség szerint más tárgykörből is megszervezhető speciális kiegészítő levelező tagozat formájában. Ez idő szerint a nappali tagozaton 51, a levelező tagozaton 106, a kiegészítő tagozaton 42, a továbbtanuló tagozaton 18, összesen 217 (ebből 51 férfi és 168 nő) hallgató folytatja tanulmányait. A hallgatók száma a következő években előreláthatóan évről évre emelkedik. Az új hallgatók száma a különböző tagozatokon együttesen az utóbbi években évenként 90–100 között mozog, akiket több, mint 400 pályázó közül választunk ki a felvételi vizsgán elért eredmények alapján. Az oktató-nevelő munkát 9 főfoglalkozású oktató és szükség szerint 12–15 megbízott előadó végzi, akik elsősorban a speciális kollégiumok előadásában és szakszemináriumi foglalkozásokban vesznek részt.

A középszintű szakképzés kialakulása és mai helyzete

A középszintű könyvtárosok képzése is hosszabb-rövidebb *tanfolyamokkal* és előírt *vizsgákkal* kezdődött. Előbb 1951-ben, a megyékben indultak 6 hónapos tanfolyamok.⁵⁰ A Szakszervezetek Országos Tanácsa is határozatot hozott 1951-ben 3 és 6 hónapos könyvtáros tanfolyamok szervezéséről.⁵¹ A tudományos és szakkönyvtárakban is szükségessé vált az új középszintű munkatársak képzése. Ezért 1952-ben a Népművelési Minisztérium megszervezte Budapesten az 5 hónapos *könyvtáros iskolát*⁵², 1953-ban pedig létrehozták a 4 éves könyvtáros gimnáziumot⁵³. Ezek az intézmények rövid idő alatt nagyszámú könyvtárost képeztek, főként a gyorsan szaporodó közművelődési (tanácsai és szakszervezeti) könyvtárak számára.

A továbbiakban a középszintű könyvtári munkakörök gyors szaporodásával szükségesnek mutatkozott a *középszintű szakképzés tovább-*

fejlesztése. A nemzeti könyvtár: az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Osztálya 1957-ben megszervezte azokat a *szaktanfolyamokat*, amelyek a kiválasztott tankönyvtárakban a szakképzést rendszeresen és színvonalasan biztosítani tudták egyfelől a közművelődési könyvtárosok számára Budapesten és a vidéki nagyvárosokban (Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Szeged)⁵⁴, másfelől a tudományos és szakkönyvtárak dolgozói számára az Országos Széchényi Könyvtárban, valamint két nagy szakkönyvtári hálózat központi könyvtárában: az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központban és az Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központban.⁵⁵ Ezek a szaktanfolyamok előbb két, majd két és félévesek⁵⁶ voltak, levelező és esti formában eredményesen folytak, mígnem 1962 és 1966 között újabb *előrelépések* történtek a képzésben, éspedig két irányban is.

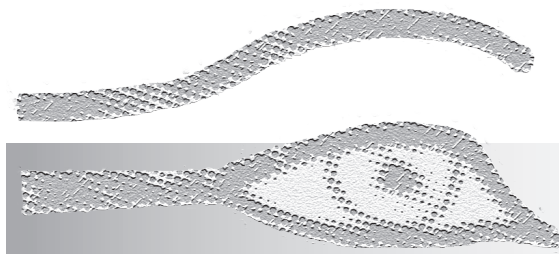
Az egyik irányban azzal, hogy a középszintű közművelődési könyvtárosok képzését beillesztették külön *népművelő-könyvtáros* tagozatként két felsőfokú tanítóképző intézetbe (Szombathely 1962 és Debrecen 1963), s ezzel az öt vidéki és fővárosi tankönyvtárak tanfolyamai, valamint a szakszervezetek tanfolyamai fokozatosan megszűntek.⁵⁷ Másfelől pedig azzal, hogy 1966-tól a három tudományos nagy könyvtár tanfolyamai *könyvtárosképző szaktanfolyammá* alakultak, éspedig a nemzeti könyvtáré társadalomtudományi, a műszaki könyvtáré műszaki-mezőgazdasági és az orvostudományi könyvtáré orvosi szaktanfolyammá fejlődött.

Jelenleg tehát a középszintű könyvtárosok képzése részben a két felsőfokú tanítóképzőben, az *oktatási rendszerbe beépítve*, részben pedig *három nagy könyvtár keretében* szaktanfolya-

mokon folyik.⁵⁸ Ezekben a felvételhez a középiskola elvégzése, az érettségi vizsgák letétele és sikeres felvételi vizsga szükséges. A szaktanfolyamok két és fél évesek, egyszakos képzést és erről bizonyítványt adnak. A tanítóképző intézetek népművelő-könyvtáros tagozata három éves, kétszakos képzést nyújtanak és erről oklevelet állítanak ki. Ezek az eltérések nem kevés nehézséget okoznak, hiszen lényegében ugyanolyan szinten lévő feladatok és munkakörök ellátásáról van szó. Kielégítő megoldást csak az hozhat, ha a szaktanfolyamokat is be lehet illeszteni az oktatási rendszerbe.

A *három szaktanfolyam* működését a Könyvtártudományi és Módszertani Központ fogja össze, és gondoskodik a képzési formák tantervének, tanulmányi rendjének összeegyeztetéséről és továbbfejlesztéséről. A felvételi mindhárom szaktanfolyamra a választott idegen nyelvből (angol, orosz, francia vagy német) tett vizsga eredménye alapján történik. A középszintű tanfolyamokon 1971 végéig összesen több, mint 2300 hallgató szerzett bizonyítványt.

A *társadalomtudományi* könyvtárosképző szaktanfolyam a Könyvtártudományi és Módszertani Központ keretében működik esti és levelező tagozattal, és elsősorban a nemzeti könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia, a tudományegyetemi könyvtárak, a művészeti főiskolák és más társadalomtudományi intézmények stb. könyvtárai számára képez könyvtárosokat. Itt 1966-tól 1971 végéig 129 hallgató fejezte be tanulmányait. Jelenleg az esti és levelező tagozaton 133 hallgató tanul. Ebből 12 férfi és 121 nő. Mindnyájan máris könyvtárban dolgoznak. Egy főfoglalkozású és tíz megbízott oktató tanít. A szaktanfolyam munkáját az alábbi tanterv szerint végzi:

A társadalomtudományi szakkönyvtárosképzés tantervei (KMK)

Esti tagozat

Tantárgyak	Összes óraszám	Félévi vizsga	Képesítő vizsga
Filozófia	84	4	1
Könyvtár-tan	80	4	1
Katalogizálás és osztályozás	128	5	--
Szakirodalmi tájékoztatás	138	5	1
Záródolgozat	20	--	1
Idegen nyelv	150	5	--
Gépírás	--	5	--

Órák és vizsgák száma összesen: 600 óra, 28 félévi vizsga, képesítő vizsga 3 tantárgyból.

Levelező tagozat

A tanterv azonos az esti tagozatéval. Itt az órák és vizsgák száma összesen: 262 óra, 28 félévi vizsga, képesítő vizsga 3 tantárgyból.

A műszaki, természettudományi és mezőgazdasági könyvtárosképzés tantervei (OMKDK)

A műszaki, természettudományi és mezőgazdasági

könyvtárosképző szaktanfolyamot az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ tartja fenn esti és levelező tagozattal. Az 1959–1971 években összesen 473 hallgató végzett. Ez idő szerint az esti tagozaton 69 hallgató tanul, ebből 5 férfi, 64 nő, a levelező tagozat létszáma 57, valamennyi nő. Legutóbb 110 pályázó közül 75 volt felvehető. Az oktatást 1 főfoglalkozású és 22 megbízott előadó végzi. A tanfolyam tanterve jelenleg a következő:

Esti tagozat

Tantárgy	I félév félévi óraszám	II	III	IV órászám	V	Összes vizsga	Képesítő tárgyak
Gazdaság és iparpolitika	--	--	--	18(v)	18(v)	36	--
Könyvtár-tan	24(v)	24(v)	24(v)	24(gy)	12±	108	zv.
Szakedolgozat	--	--	--	--	12(k)	12	zv.
Katalogizálás	28(gy)	28(gy)	--	--	--	56	--
Osztályozási ismeretek	--	--	26(v)	--	--	26	--
Osztályozási gyakorlat	--	--	--	26(gy)	26(gy)	52	--
Műszaki tudományos tájékoztatás	26(v)	26(v)	26(v)	26(gy)	26(gy)	130	zv.
Technikatörténet	18(v)	--	--	--	--	18	--
Műszaki technológiai, terminológiai ismeretek	--	18(v)	18(v)	--	--	36	--

Idegen nyelv	24(gy)	24(gy)	26(gy)	26(gy)	26(gy)	126	zv.
Gépirás	--(gy)	--(gy)	--(gy)	--(gy)	--(gy)	--	--
Össz. óraszám	120	120	120	120	120	600	

Jelmagyarázat: (v) = a félév vizsgával zárul, (gy) = a félév gyakorlati jeggyel zárul, ± = az V. félévben nincs vizsga, (k) = konzultáció, zv. = záróvizsga

Levelező tagozat

A tanterv azonos az esti tagozatával. Az órák száma 250.

Orvostudományi könyvtárosképző szaktanfolyam (OODK)

Az orvostudományi könyvtárosképző szaktanfolyam az Országos Orvostudományi és Dokumentációs Központ keretébe tartozik. Esti

Esti tagozat

Tantárgy	I.	II.	III.	IV.	V.	Össz.
Marxizmus-leninizmus --	--	--	20(v)	20(v)		40 óra
Könyvtártan	20(v)	20(v)	20(v)	20(v)	10(gy)	90 óra
Katalogizálás	25(gy)	25(gy)	25(gy)	25(gy)	30(gy)	130 óra
Szakirodalmi tájékoztatás	25(gy)	25(gy)	25(gy)	25(gy)	30(gy)	130 óra
Orvosi terminológia	20(v)	20(v)	20(v)	--	--	60 óra
Idegen nyelv	30(gy)	30(gy)	30(gy)	30(gy)	30(gy)	150 óra
Gépirás	--(gy)	--(gy)	--(gy)	--(gy)	--(gy)	--
Félévi óraszám	120	120	120	120	120	600 óra

Jelmagyarázat: (v) = a félév vizsgával zárul, (gy) = a félév gyakorlati jeggyel zárul

Levelező tagozat

A tanterv azonos az esti tagozatával. Az órák száma 240.

A tanítóképző intézetekben folyó könyvtárosképzés

A két felsőfokú tanítóképző intézetben nappali és levelező tagozaton, valamint kihelyezett (más városban működő) levelező tagozaton folyik a képzés, kétszakos: könyvtár és népművelő szakos formában. Elsősorban tanácsi és szakszerve-

és levelező tagozattal működik. Elsősorban az orvostudományi oktató, kutató és egészségügyi intézmények könyvtárai számára képez szakkönyvtárosokat. Eddig 1960 és 1971 között 156 hallgató fejezte be tanulmányait, s túlnyomó többségük (144) könyvtári és tájékoztatási munkakörben dolgozik. A hallgatók száma jelenleg 49, ebből 2 férfi és 47 nő. A 10 oktató közül 1 mellékfoglalkozású, 9 megbízott előadó. A szaktanfolyam *tanterve* a következő:

zeti közművelődési könyvtárosokat, gyermek- és ifjúsági könyvtárosokat képeznek. A képzés 3 éves. A hallgatók itt is a középiskola elvégzése és az érettségi vizsga letétele után felvételi vizsga eredménye alapján nyernek felvételt. A levelező tagozatokon olyanok szerezhethetnek képesítést, akik már könyvtárban vagy népművelési intézményben dolgoznak.

Szombathelyen 1965-től 1971 végéig összesen 423 hallgató végzett, akiknek mintegy harmada könyvtárban, kétharmada pedig népművelési intézményben helyezkedett el. A hallgatók száma az 1971–72. tanévben a nappali tagozaton 128,

ebből 35 férfi, 93 nő, a levelező tagozaton 142, ebből 52 férfi és 90 nő. Pályázott 1971-ben 335 fő, ebből a vizsga eredménye alapján felvételt nyert 110 fő. A könyvtáros oktatók száma: 4.

Debrecenben 1966–1971 között összesen 653 hallgató fejezte be tanulmányait, akik közül mintegy 260-280 könyvtárban (kb. 40 %), a többi népművelési intézményekben vállalt munkát. A hallgatók száma az 1971–1972. tanévben a nappali tagozaton 328, ebből férfi 45, nő 283, a levelező tagozaton 74, ebből 32 férfi, 42 nő. A kihelyezett tagozatokon 342, ebből 85 férfi

és 257 nő. Összesen 485 pályázóból 250 kapott felvételt. A könyvtáros tárgyak oktatását 4 tanár látja fel.

A tanítóképző intézeti *könyvtár-népművelő szak tanterve* fokozatosan alakult ki. Világosan kitűnik belőle a tanulmányi rend felépítése: az általános alapozó tárgyak, továbbá a közművelődési, a könyvtári szakismeretek, valamint a kiegészítő tárgyak csoportja, végül a speciális tanulmányok lehetősége (gyermekkönyvtár, gyermek- és ifjúsági irodalom, helyismereti *gyűjtemény*).⁵⁹

Nappali tagozat tanterve

Tantárgyak	Félévek, oktatási hetek					
	I/15	II/15	III/15	IV/15	V/15	VI/15
Általános alapozó tárgyak:						
Marxizmus-leninizmus	2 gy	2 sz	2 gy	2 k	2 gy	3 k
Vallástörténet, valláskritika	-	-	-	-	1 ai	2 k
Világnézetünk term.tud. alapjai	3 ai	2 k	-	-	-	-
Esztétika és művészeti ism.	3 k	3 k	2 gy	2 k	-	-
Pszichológia	3 k	2 k	-	-	-	-
Pedagógia	-	3 ai	2 ai	-	-	-
Művelődéstörténet	3 ai	2 k	-	-	-	-
Művelődéspolitikai	-	-	4 k	-	-	-
Művelődésszociológia	-	-	-	3 ai	-	-
Közművelődési szakismeretek						
Bevezetés a közművelődés elméletébe	-	-	-	2 ai	-	-
A közművelődés intézményrendszere	-	-	-	-	3 k	-
A közművelődés pszichológiai, pedagógiai alapjai	-	3 k	2 k	-	-	-
A népművelési munka tervezése, szervezése	-	-	-	-	2 ai	2 gy
A népművelés módszertana	-	-	3 gy	4 k	3 k	-
Művelődéspolitikai szeminárium	-	-	-	-	-	2 gy
Népművelési gyakorlatok	-	-	2 ai	2 ai	4 gy	4 gy
Könyvtári szakismeretek						
Könyvtártan	2 k	2 ai	2 k	3 ai	2 k	3 gy
Könyvtári tájékoztatás	4 k	-	2 k	2 k	2 ai	2 k

Tantárgyak	Félévek, oktatási hetek					
	I/15	II/15	III/15	IV/15	V/15	VI/15
Katalogizálás	3 gy	3 gy	-	-	-	-
Könyvtári osztályozás	3 gy	3 gy	-	-	-	-
Könyvtári gyakorlatok	-	1 ai	2 gy	2 gy	4 gy	4 gy
Kiegészítő tárgyak						
Beszédművelés	-	-	-	-	1 ai	1 ai
Orosz nyelv	2 gy	2 gy	2 gy	-	-	-
Technikai gyakorlatok	-	-	2 gy	2 gy	2 k	3 gy
Testnevelés	2 ai	2 ai	2 ai	2 ai	-	-

A kötelező óraszám	30	30	29	26	28	26
Szigorlat	-	1	-	-	-	-
Kollokvium	4	5	4	4	5	3
Szigorlat és kollokvium össz.	4	6	4	4	5	3

Speciális kollégiumok (választás szerint)						
Gyermekkönyvtári munka	-	-	2 ai	2 ai	2 ai	2 k
Gyermek- és ifjúsági irodalom	-	-	2 ai	2 k	-	-
Helyismereti gyűjtemény	-	-	2 ai	2 k	-	-
Művészeti ismeretek	-	-	2 ai	2 k	-	-
Munkahelyi népművelés	-	-	2 ai	2 k	-	-
Idegen nyelv	2 ai	2 ai	2 ai	-	-	-
Szakdolgozati szeminárium	-	-	-	1 ai	1 ai	-

Megjegyzések: sz = szigorlat, k = kollokvium, gy = gyakorlati jegy, ai = aláírás						

Az alapfokú képzés helyzete és fő problémái

Az alapfokú képzés a legutóbbi negyedszázad során többféle szervezeti keretben, formában és különböző tartalommal, változó terjedelemmel és hatásfokkal folyt. A könyvtárosok széles köré vett ezeken részt: így a *közművelődési tiszteletdíjas és társadalmi munkás könyvtárosok, gyer-*

*mek- és ifjúsági és iskolai könyvtárosok, a tudományos és szakkönyvtárak könyvtárosai és nem könyvtáros dolgozóinak széles rétegei.*⁶⁰

E képzési forma fontossága egyre inkább nő. Egyrészt, mert *nagy számú könyvtári dolgozóról* van szó. Az utóbbi években a tanácsai közművelődési könyvtárakban 750 részfoglalkozású és 4800 tiszteletdíjas könyvtáros, a szakszervezeti könyvtárakban mintegy 4000 társadalmi munkás könyvtáros, a szakkönyvtárakban

1500 mellék- vagy részfoglalkozású dolgozó, az iskolai könyvtárakban pedig mintegy 7500 könyvtáros, együtt tehát több mint 18 000 munkatárs dolgozik. Másrészt fontossá teszi e képzési formát az is, hogy az *olvasók több mint felével* a mellékfoglalkozású, tiszteletdíjas és társadalmi munkás könyvtárosok foglalkoznak. Az ő munkájuk eredményességétől függ, hogy az iskolák tanulói, a városok külső kerületeinek és a falvak népességeinek, továbbá az üzemek dolgozóinak olvasási igényét hogyan sikerül kielégíteni. Ezért az alapfokú tanfolyamokat is tovább kell fejleszteni, felhasználva az eddig jól bevált formákat.

Hasonlóképpen kellő figyelmet tesz szükségessé a *nem könyvtárosi munkakört betöltő munkatársak* (pl. az ügyintézők, raktárosok, reprográfusok stb.) alapképzése, akiknek száma meghaladja az ezret, s akiknek felkészültségét többnyire központilag megszervezett tanfolyamokon lehet elmélyíteni.

A továbbképzés helyzete és lehetőségei

A *továbbképzés* szinte a szakképzéssel egy időben indult meg, s a képzés e két formája nemritkán nem is határolódott el egymástól. A szakképzés intézményeinek és rendszerének fokozatos kialakulása lehetővé tette a *szakmai továbbképzés fogalmának, valamint feladatainak és lehetőségeinek* a tisztázását is. Elvben és gyakorlatban a következő megoldások váltak megvalósíthatóvá:

1. A továbbképzés rendszeres megszervezése a *szakképzés intézményeiben az ott* (ill. az azonos szintű képzési formákban) *végzetek* számára néhány évi gyakorlati munka után elsősorban a betöltött munkakör jobb ellátásához szükséges speciális újabb elméleti ismeretek és gyakorlati jártasságok, készségek megszerzése céljából.

Ilyen szándékkal készült el az *egyetemi tan-szék* keretében meginduló 1 éves levelező

továbbképző szaktanfolyam terve. Az első a könyvtári tájékoztatás és olvasószolgálat, a második az állományfeltárás, a harmadik a vezetés, irányítás, tervezés, szervezés köréből. A szaktanfolyamokon az említett területek vezetői, dolgozói vehetnek részt. A tematika feldolgozása félévenként 4 hónapon át havi 3–3 napos foglalkozások keretében történik, s 1–1 hónap pedig a vizsgákra marad. A hallgatók *záródolgozatot* készítenek, és a szaktanfolyam végén a feldolgozott tárgykörből *szakvizsgát* tesznek, és erről bizonyítványt kapnak.

Ismételten felmerült annak a terve is, hogy a *tanítóképző intézetek* könyvtár-népművelő tagozatai szervezzenek továbbképző szaktanfolyamokat volt hallgatóik számára a gyermek- és ifjúsági könyvtárosok, ill. az iskolai könyvtárosok, továbbá a kis közművelődési könyvtárak könyvtárosai számára, de ebben még nem történt döntés.

2. *Szakképzést pótló speciális szaktanfolyamok* olyan tárgykörből, amelyekből ez idő szerint szakképzés nincs. Többnyire ilyenek s éppen ezért nélkülözhetetlenek a *Könyvtártudományi és Módszertani Központ* alábbi folyamatban lévő, vagy tervezett szaktanfolyamai:

- a) Számítógépek könyvtári és dokumentációs alkalmazása. Tizennyolc hónapos tanfolyam 1970/71. Eredményesen vizsgázott és bizonyítványt kapott 26 fő.
- b) Gyermekkönyvtárosok egyéves (180 órás) továbbképző tanfolyama 1970/71. Eredményesen vizsgázott 42 fő.
- c) Fonotékákban dolgozó könyvtárosok számára másfél éves (240 órás) továbbképző tanfolyam indult 1972. február 15-én. Célja kettős: a speciális könyvtári ismeretek és a zenei műveltség elsajátítása. Beiratkozott hallgatók száma 38 fő.
- d) Reprográfiai és propagandista továbbképző tanfolyam (6 hónapos levelező jellegű, havonta egy egész napos konferencia). Célja: technikai gyakorlati ismeretek elsajátítása. 1971. decembertől–1972. májusáig. A hallgatók létszáma 52 fő.

- e) 1972/73-ban a megyei és nagyobb városi könyvtárak olvasószolgálatban dolgozó könyvtárosai számára egyéves (vizsgákkal egybekötött) továbbképző tanfolyam. Célja: pszichológiai, pedagógiai, szociológiai ismeretek mellett főleg a korszerű tájékoztató munka területén ismeretek nyújtása.
- f) 1973/74-ben a közművelődési könyvtári hálózatok igazgatóinak vezetés- és szervezéstudományi továbbképzése egyéves továbbképző tanfolyamon.
3. Olyan hosszabb-rövidebb *továbbképző tanfolyamok*, amelyek valamely szűkebb területen az ismeretek bővítését, felfrissítését szolgálják, de melyeknek képesítő jellege nincs. Ilyenek a Könyvtártudományi és Módszertani Központ, valamint hálózati központok tanfolyamai, pl. az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ, továbbá az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ tanfolyamai az osztályozás egyes kérdései vagy az orvostudományi terminológia stb. köréből.
4. Végül *tájékoztató konferenciák* a könyvtárosok, bibliográfusok, dokumentálók és más munkatársak kisebb-nagyobb csoportjai számára, amelyeket a minisztériumok, a hálózati központok időnként rendeznek a soron lévő fontosabb feladatok megvilágítása és megvitatása céljából.

Ezért újból és újból felül kell vizsgálni a szakképzés rendszerét és intézményeinek működését. *A szakképzés hiányzó intézményeit:* pl. a gyermek- és ifjúsági, továbbá az iskolai könyvtárosok, némely szakterület szakkönyvtárosainak, valamint a dokumentálók képzését ki kell alakítani, és a rendszerbe be kell illeszteni. A meglévő intézmények fejlesztése során fokozottabban figyelembe kell venni a *pályakövetelményeket*, hogy a képzés célja és tanterve, tartalma és módszerei jobban alkalmazkodjanak a gyakorlat szükségleteihez. Végül mielőbb el kell érni, hogy a szakképzés és továbbképzés minden intézménye megtalálja a helyét a közoktatás és szakemberképzés országos rendszerében is. Mindez nem csupán elméleti lehetőség és követelmény. Máris folyamatban van több vonatkozásban is a szakképzés intézményeinek és rendszerének felülvizsgálása, a szükséges kiegészítés és korszerűsítés megtervezése. Erősen valószínű, hogy a munkálatok eredményeképpen a következő évek során megvalósítható lesz a rendszer elvszerű továbbépítése: a meglévő intézmények tervszerű továbbfejlesztésével és a szükséges újak létrehozásával, a jelenleginél következetesebb feladat- és munkamegosztással, továbbá a továbbtanulás és továbbképzés lehetőségeinek jobb biztosításával, hogy a könyvtárak és tájékoztatói intézmények előtt álló nagyobb feladatokat jobban felkészült könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók láthassák el.

További feladatok és lehetőségek

Végül tárgyilagosan meg kell állapítani, hogy a szakképző intézmények létrejötte, továbbá a továbbképzés némely említett formája és ezek fokozatos rendszerbe szerveződése nem jelenti és nem is jelentheti a szakképzés rendszerének teljes kiformalódását. Azért sem, mert a társadalom életének fejlődése, s ezen belül a könyvtárügy szervezetének és szolgáltatásainak, a bibliográfiai és dokumentációs tevékenységnek az előrehaladása továbbtart. Következésképpen ez a szakképzés további fejlődését is szükségképpen és erősen befolyásolja.

Dr. Kovács Máté
egyetemi tanár
a Budapesti Tudományegyetem
Könyvtártudományi Tanszékének vezetője
az Országos Könyvtárügyi és
Dokumentációs Tanács elnöke

Jegyzetek

- [SZÉKELY Sándor]: Kovács Máté elhunyt = MKE Tájékoztató, 1972. 9–10. sz. 1. p. – A rendezvényről szóló részletes tudósítás: A könyvtárosok világkonferenciája = Könyvtáros, 1972. 1. sz. 571–595. p.

2. SOMKUTI Gabriella: IFLA-kongresszus Frankfurtban = Könyvtáros, 1968. 12. sz. 717–718. p.
3. Feljegyzés az 1970. április 30-án tartott Szervező Bizottsági ülésről (OSZK Kézirattára Fond 210/224/90.).
4. Az Elnökség ülése = MKE Tájékoztató, 1971. 4. sz. 1. p.
5. MKE Tájékoztató, 1971. 11. sz. 2. p.
6. Feljegyzés az MKE Társadalmi Bizottságának 1971. október 20-án tartott üléséről (OSZK Kézirattára Fond 210/224/119.). A MKE Társadalmi Bizottságának 1972. febr. 8-i ülésén végül is 16 témát fogadtak el (23 szinopszis érkezett be); MKE Tájékoztató, 1972. 3. sz. 1. p.
7. Székely Sándor levele Kovács Máté egyetemi tanárnak, 1971. okt. 28. (OSZK Kézirattára Fond 210/224/120.).
8. SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve : Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. – Bp. ELTE Eötvös K., 2001. 67–105. p.
9. BÉNYEI Miklós: Kovács Máté és Magyar Könyvtárosok Egyesülete = Könyvtári Figyelő, 2012. 4. sz. 783–786. p.
10. PATKÓSNÉ HANESZ Andrea: Kovács Máté könyvtárpolitikai tevékenysége az Országos Könyvtárügyi Tanács és az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács tükrében. In: A jövő a múlt és a jelen egységére épül : Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Debrecen, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, 2007. 29–37. p.; SEBESTYÉN Gy. i.m. 71–72., 75–76., 87., 89–91. p. (az OKDT elnökeként is részt vett az IFLA-kongresszus előkészítésében: uo. 105. p.) Az OKT tagja 1953-ban, elnöke 1958-ban lett (PATKÓSNÉ i. m. 30., 33. p.), az OKDT vezetését létrejöttétől, 1962. márciusától (GERŐ Gyula: Magyar könyvtártörténeti kronológia 996–2007. Bp. OSZK, 2009. 269. p.) haláláig ellátta.
11. KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. In: Könyvtártudományi tanulmányok 1969. Bp. NPI, 1970. 9-122. p. – Feltehetően ez képezte az alapját az ELTE Tanszék fennállásának 20. évfordulójára 1969. máj. 12-én rendezett ünnepi ülésen tartott előadásának is; a rendezvényről: SEBESTYÉN Gy. i.m. 101-102. p., GERŐ Gy. i.m. 320. p.
12. BÉNYEI Miklós: Kovács Máté és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete. = Könyvtári Figyelő, 2012. 4. sz. 785. p.
13. Uo. 785-786. p.
14. Az IFLA előkészületei. = MKE Tájékoztató, 1972. 8. sz. 1. p. A rendezvényről szóló tudósítás: A könyvtárosok világkonferenciája. = Könyvtáros, 1972. 1. sz. 571-595. p.
15. A végfejeleményekről, valamint arról, hogy Kovács Máté nem vehetett rész a FID szept. 2-10. között szintén Budapesten megtartott 36. konferenciáján sem: SEBESTYÉN Gy. i.m. 105. p.
16. A könyvtárképzés Mo-on (Vázlat) (OSZK Kézirattára Fond 210/224/121.); másik példánya: uo. 224/129. A februárban készített gépiratos másolaton a neve mellett ceruzával kiegészítette az előadás valamelyest módosított címét: *A magyar könyvtárosképzés rendszere [továbbfejlesztése]*. (OSZK Kézirattára, Fond210/224/146.)
17. BÉNYEI Miklós: Kovács Máté előadás-vázlata az IFLA budapesti kongresszusára (1972). = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. 11. sz. 48-50. p. (a vázlat betűhív szövege: 50. p.)
18. Kertész Gyuláné, 1972-ben a Debreceni Városi Könyvtár igazgatója, az IFLA-kongresszus egyik résztvevője, egyébként Kovács Máté közeli rokona.
19. Mindkét üzenet kinyomtatott változata a közreadó tulajdonában.
20. BÉNYEI Miklós: Kovács Máté előadás-vázlata az IFLA budapesti kongresszusára, 1972 = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. 11. sz. 49. p.
21. BÉNYEI Miklós: Gondolatok a könyv- és könyvtári kultúra két évszázadáról. In: Egyetemes könyv- és könyvtártörténet 19-20. század : Szöveggyűjtemény. Debrecen, DE Matematikai és Informatikai Intézete, 2001. 23-24. p. – A magyarországi kezdetekről: KOVÁCS M. i.m. 24-25. p.
22. Ez az adat csak sajátos számítás szerint valós: 1938-ban több könyvet (5611) adtak ki, mint 1970-ben (5238); viszont a kiadott példányok száma (16,785 millió, illetve 57,790 millió) valóban többszörösére emelkedett. KÖPECZI Béla: A magyar kultúra harminc éve 1945–1975. 2. kiad. Bp. Kossuth K., 1977. 201. p.
23. Az iménti mű adatai szerint (uo. 204. p.) 1970-ben 17 213 könyvtárt tartottak nyilván, 63,186 milliós állománnyal, a beiratkozott olvasók száma a közművelődési könyvtárakban 2,225 millió, kölcsönzött könyvtári egységek száma ugyanott 54,827 millió.
24. A magyar műszaki dokumentáció kezdetei voltaképpen az 1938-as évek végére, a 40-es évek elejére tehető: KOVÁCS Máté összeáll.: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Bp. Gondolat K., 1970. 493-502. p.
25. Kovács Mátét saját korábbi tanulmányából vette át az adatokat: KOVÁCS M. i.m. 23. p.
26. Az első szakvizsgát a Budapesti Egyetemi Könyvtárban írták elő 1874-ben; KÓHALMI Béla: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Bp., 1959. 179. p. Ugyanebben az évben VÉRTESY Miklós 1898-ra datálta eseményt: Az első

- könyvtárosvizsga 60 évvel ezelőtt. = A Könyvtáros, 1958. 574. p. (Kovács Máté 1970-ben közreadott tanulmányában erre a cikkre hivatkozott: KOVÁCS M. i. m. 117. p.) – A Fővárosi Nyilvános Könyvtár szakvizsga szabályzata 1911-ben kelt; KŐHALMI B. i.m. 179. p., KOVÁCS M. i.m. 24., 117. p.
27. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége 1898 és 1913 között hét tanfolyamot indított; KOVÁCS M. i.m. 24-25., 117. p. Az első 1898. júl. 4-23. között zajlott le, a további hatot (1900, 1902, 1904, 1907, 1909, 1913) a Magyar Könyvszemle tudósításai nyomán szintén ismerteti MÓDIS László: Könyvtári szakképzésünk néhány kérdése. In: Könyv és könyvtár 1. Bp., 1958. 33-34. p. – A Fővárosi Nyilvános Könyvtár 1916-ban továbbképző tanfolyamot szervezett könyvtárosai számára; VÉRTESY M. i.m. 46. p.
28. KOVÁCS M. i.m. 25. p. Czövek Zoltán kimutatása szerint egyetemi magántanári címet szerzett, és ennél fogva rendkívüli (tehát nem kötelező) stúdiumokat hirdethetett Gyalui Farkas a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen könyvtártudományból (1901–1918), Gulyás Pál a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen könyvtártanból (1914), Nyireő István a debreceni Tisza István Tudományegyetemen könyvtártudományból (1930), Fitz József a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen könyvismeret- és könyvtártanból (1932), Máté Károly a pécsi (1933), majd a budapesti (1936) tudományegyetemen sajtótörténetből, Trócsányi Zoltán a magyar könyv történetéből (1939), Kozocsa Zoltán a bibliográfia elmélete és története témakörben (1941) és Dezsényi Béla a magyar időszaki sajtó történetéből (1946). mindhárman a budapesti Pázmány Egyetemen; CZÖVEK Zoltán: Az egyetemi könyvtárosképzés megindulása Magyarországon. = Képzés és Gyakorlat, 2010. 3-4. sz. 23. p. (Kovács Máté a fenti tanulmányában csak Gyalui Farkast, Gulyás Pált, Máté Károlyt és Nyireő Istvánt nevezi meg. Sebestyén György szintén csak két nevet emelt ki, Gyaluit és Trócsányi Zoltán: SEBESTYÉN Gy. i.m. 33. p.)
29. KOVÁCS M. i.m. 11., 25-26. p. A tanfolyamot népkönyvtárosok számára szervezték; MÓDIS L. i.m. 35. p. Részletesebben KŐHALMI B. i.m. 179-188., 190-193. p.; a vonatkozó jogszabály: A könyvtárosi tanfolyamról. A Közoktatásügyi Népbiztosság 87745/IIb. 6. számú rendelete. In: A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye : Forrásgyűjtemény. Bp., 1959. 40-41. p.
30. 1922. évi XIX. törvénycikk nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről. In: Magyar törvénytar: 1922. évi törvénycikkek. Bp., 1923. 142. p.; KOVÁCS M. i.m. 23. p.; újabban és részletesebben: SIPOS Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig. Pécs, Alexandra, 2010. 114. p.
31. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 1928-ban szervezett könyvtárosképző tanfolyamot; VÉRTESY M. i.m. 46. p. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete által 1937. febr. 1-jétől és 1937. dec. 1-1938. ápr. 5. között rendezett két, magas színvonalú tanfolyamról: KOVÁCS M. i.m. 24. p.; részletesebben: HARASZTHY Gyula: Könyvtárosképző tanfolyamok a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete szervezésében. In: A Magyar Könyvtárosok Egyesülete évkönyve 1974. Bp., 1975. 49-52. p.
32. A művelődésügyi miniszter 148/1962. MM. sz. utasítása a közkönyvtári munkakörök képesítéshez kötéséről és a könyvtáros szakoktatásról 1962. aug. 1-jén kelt; FUTALA Tibor: Kronológia a hazai könyvtárosképzés és továbbképzés változásainak figyelemmel kíséréséhez. = Könyvtári Figyelő, 1980. 2. sz. 141. p., VADÁSZ Ferencné: A középfokú könyvtárosképzés története és dokumentumai 1945–1976. Bp. NPI, 1980. 15., 33. p. szövege: uo. 126-127. p. Lásd még: SEBESTYÉN Gy. i.m. 85. p. – Korai előzményének tekinthető A népművelési miniszter 11-2-18/1954. sz. utasítása a könyvtárosi munkakör képesítéshez kötéséről és a könyvtárosok továbbképzéséről; ez megnevezte az egyetemi könyvtáros diplomákkal betölthető beosztásokat is; SEBESTYÉN Gy. i.m. 59. p.
33. Az utasítás az egyes közkönyvtári munkakörök ellátásához szükséges közép- és felsőfokú szakképzésről szól, vö. VADÁSZNÉ: i.m. 34. p.
34. Az intézmény neve 1950. szept. 30-ig Pázmány Péter Tudományegyetem volt, okt. 1-jétől kapta az Eötvös Loránd Tudományegyetem nevet; Révai Új Lexikona, 6. köt. E-Fei. Szekszárd, Babits K., 2000. 331. p., vö. SEBESTYÉN Gy. i.m. 27., 40. p.
35. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete megbízásából VARJAS Béla állította össze a tervezetet „Könyvtárosképzés” címmel. A Magyar Könyvszemle 1947. évfolyamában jelent volna meg (1. szám 3-13. p.), de ez az évfolyam nem láthatott napvilágot, a korrektúra-példány viszont fennmaradt; KOVÁCS M. i.m. 27-29., 32-38. p.; lásd még: CZÖVEK Z. i.m. 25-29. p. A folyóirat szóban forgó évfolyamának a korrektúra-példány alapján digitalizált szövege az Országos Széchényi Könyvtár EPA adatbázisában elérhető; a cikk eleje (a harmadik oldal) hiányzik. Az MKLE 1947-es üléséről: FUTALA T. i.m. 137. p.
36. Az önálló egyetemi szak az 1948–1949. tanév második félévében indult; KOVÁCS M. i.m. 11. p. Jogi alapja a 260/1949. sz. kormányrendelet és a 600/1949. sz. vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet; KOVÁCS M. i.m. 29. p.; CZÖVEK Z. i.m. 31. p. A 1949. máj. 12-én kelt kormány és miniszteri

- rendelet visszamenőleges hatállyal engedélyezte a Könyvtártudományi Tanszék létesítését, és ekkor a III. évfolyammal kezdődött az oktatás; FUTALA T. i.m. 137. p.
37. KOVÁCS M. i.m. 11., SEBESTYÉN Gy. i.m. 38., 44-45. p. Az oktatás lényegében a Varjas-féle tervezet alapján folyt, KOVÁCS M. i.m. 29. p., CZÖVEK Z. i.m. 32. p.
38. Az első félévben a képzés egyelőre hat féléves volt, később lett nyolc, majd tíz féléves; KOVÁCS M. i.m. 11. p. – Az indulásról némileg eltérő, bár bizonytalan adatokat közöl CZÖVEK Z. i.m. 32-34. p., nagyjából hasonlóan vélekedik SEBESTYÉN Gy. i.m. 37. p. 1949-ben a harmadik évfolyamon kezdődött a képzés (a negyedik tanév végén államvizsgáltak és a végzett hallgatók könyvtárosi oklevelet kaptak), majd 1951 szeptemberéből egy szakos (négyéves), 1954 szeptemberétől ismét kétszakos (négyéves) lett a képzés; FUTALA T. i.m. 132., 139. p. Később, egy konszolidált időszak után, 1967 szeptemberéből az egyetemi könyvtár szak előbb C (harmadik), majd B (második) szak lett, a harmadik évfolyamtól vehető fel teljes időtartamú tanulmányként, 1971 szeptemberében visszaállt a kétszakos változat; FUTALA T. i.m. 142., 143. p.
39. A egyetemi képzés (nappali, levelező, esti, majd dokumentációs szaktanfolyam) első két évtizedéről: KOVÁCS M. i.m. 42-51. p.; a levelező tagozat 1955/56-ban, a kiegészítő tagozat 1959/60-ban, az esti tagozat 1962/63-ban indult: uo. 42-43. p., az első dokumentációs szaktanfolyamot 1963/64-ben szervezték meg: uo. 50. p. Vö. FUTALA T. i.m. 139., 140., 141., 142. p. A tantervek és programok: KOVÁCS M. i.m. 43-51., 62-75. p.; a szakképzés tartalma: uo. 76-87. p.; a hallgatók és oktatók: uo. 87-102. p.
40. A tanintézet neve Budapesti Pedagógiai Főiskola volt, a közművelődési könyvtárosok képzése nappali és levelező tagozaton folyt; KOVÁCS M. i.m. 39. (itt említi a végzett hallgatók számát), lásd még: uo. 53. p. A fővárosi főiskolán folyó képzést 1955-ben áttelepítették a Szegedi Pedagógia Főiskolára, ahol a következő évben meg is szűnt; VADÁSNÉ: i.m. 15. p; lásd még: FUTALA T. i.m. 138. p.
41. Korábban is gyakorlat volt, hogy a Pedagógiai Főiskolán végzett könyvtárosok az egyetemi szakon, annak harmadik évfolyamán folytathatták tanulmányaikat; SEBESTYÉN Gy. i.m. 58-59. p. Az ELTE Tanszék voltaképpen már 1953/54-től erőteljesebben odafigyelt a leendő népkönyvtárosok képzésére; uo. 59. p.
42. KOVÁCS M. i.m. 39. p. – Itt, helyesen az 1958–1961 közötti évekre datálja a kétéves kiegészítő képzést; vö. FUTALA T. i.m. 140. p. – Az első kétéves felsőfokú könyvtáros szaktanfolyamot a Tanszéken már az 1955/56-os tanévben elindították, de a közbejött történelmi események miatt az első évfolyam csak 1958 júniusában fejezhette be tanulmányait; SEBESTYÉN Gy. i.m. 76. p. Majd így került át az 1959. jan. 1-jétől megszervezett Könyvtártudományi és Módszertani Központhoz; uo. 78. p.
43. Sebestyén György az ELTE Tanszék történetéről írt könyvében úgy véli, 1961-re tisztázódtak a könyvtárosképzés céljai, módszerei, ismeretanyagai; ugyanekkor indította el a párt- és állami vezetés az oktatási reformot; SEBESTYÉN Gy. i. m. 82-83. p.
44. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén az első szigorlat 1958. jún. 18-án zajlott le; SEBESTYÉN Gy. i.m. 72. p.
45. A levelező tagozat öt éves képzésként indult, majd 1957/58-tól lett hatéves; FUTALA T. i.m. 139. p.
46. Vö. uo. 141. p.
47. Vö. uo. 140. p.
48. Vö. uo. 143. p. (ez a forma 1975-ig élt).
49. Vö. uo. 141. p.
50. Néhány megyében indítottak ilyeneket a népkönyvtárosok számára. Ugyancsak 1951-ben a Népművelési Minisztérium a tiszteletdíjas könyvtárosoknak hat napos tanfolyamokat is szerveztetett. FUTALA T. i.m. 138. p., SEBESTYÉN Gy. i.m. 43. p. Az Országos Könyvtári Központ már 1949-ben rendezett rövid tanfolyamokat a népkönyvtárosoknak, VADÁSNÉ: i.m. 16. p.
51. Vö. VADÁSNÉ: i.m. 16. p. 1954-ben a SZOT Elnöksége újabb határozatot hozott tanfolyamokról; uo. 21. p.
52. Az oktatás 1952. jan. 4-én kezdődött népkönyvtárosok számára és a tanfolyam két évig működött; VADÁSNÉ: i.m. 15. p., FUTALA T. i.m. 138. p.
53. 1953. szeptemberében jött létre Budapesten, egyidejűleg megszüntették az öthónapos könyvtáros-iskolát; FUTALA T. i.m. 138. p. A gimnázium 1956. október-novemberben megszünt, így az első osztály sem jutott el az érettségiig; VADÁSNÉ: i.m. 16. p., FUTALA T. i.m. 139. p. Közben a Népművelési Minisztérium 1954. máj. 28-án vizsgát írt elő a függetlenített vállalati műszaki könyvtárosoknak az Országos Műszaki Könyvtár által meghatározott tananyagból, majd aug. 27-én ún. technikai minimumvizsgát rendelt el a közművelődési könyvtárosok számára, FUTALA T. i.m. 138-139. p. ;VADÁSNÉ: i.m. 17. p., a két utasítás szövege: uo. 127. p. Az Országos Műszaki Könyvtár elébe ment ennek, 1953. decemberében négy hónapos, középfokú szakképzettséget adó, a technikai minimumvizsgát lehetővé tevő tanfolyamot indított; uo. 18. p. (ez a forma két évig működött: uo. 19. p.)

54. Kezdetben, 1957 októberében az Országos Könyvtárügyi Tanács és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár megrendezte az első gyermekkönyvtáros tanfolyamot, ugyanekkor az OKT tematikája alapján tizenegy megyei könyvtár és a budapesti szakszervezeti hálózati központ kétéves könyvtárosképző tanfolyamot szervezett; FUTALA T. i.m. 139-140. p.; az előbbiről: RÁCZ Aranka: A gyermekkönyvtárosok hivatása és képzésük problémái. In: Könyvtártudományi tanulmányok 1969. Bp. NPI, 1970. 277. p.; az utóbbiról: VADÁSZNÉ: i.m. 26. p. Aztán 1959-ben az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ Oktatási Osztálya lett a kétéves középfokú képzés központi felelőse. Budapesten (a KMK-ban) és a felsorolt öt megyei könyvtárban (mint tankönyvtárakban) levelező formában folyt az oktatás. Az OSZK-ban a nappali képzéssel is próbálkoztak: csak egyetlen évfolyam (1959–1961) végzett; VADÁSZNÉ: i.m. 26-27. p.
55. Vö. FUTALA T. i.m. 140. p.; VADÁSZNÉ: i.m. 27. p.
56. 1962-től szervezték át két és félévesre és egységesítették a különféle tanfolyamokat; a KMK 1963-ban adta ki a tanterveket; VADÁSZNÉ: i.m. 36-38. p.
57. A szombathelyi szakalapításról az 1962. júl. 14-én kelt 24/1962. sz. minisztertanácsi rendelet intézkedett, FUTALA T. i.m. 140. p., TÓTH Gyula: A szombathelyi könyvtárosképzés 30 éves : Múlt, jelen, jövő. = Vasi Szemle, 1992. 525. p. A debreceni szakról az 1963. máj. 11-én kiadott 10/1963. sz. Korm. rendelet szót, TÓTH Gy. i.m. 525. p., GODA Éva: A könyvtárosképzés története és kapcsolata a tanítóképzéssel Debrecen a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolán. In: Tanulmányok 2011 : A református tanítóképzés múltja, jelene, jövője. Debrecen, 2011. 91. p. A képzés nappali tagozaton három-, a levelezőn négyéves volt; vö. FUTALA T. i.m. 140. p. 1964. szeptemberében a debreceni tanítóképző intézet kihelyezett tagozatként a SZOT Központi Iskolában is megindult a levelező képzés, FUTALA T. i.m. 142. p., VADÁSZNÉ: i.m. 40. 127. p., TÓTH Gy. i.m. 526. p.
58. A 129/1964. sz. miniszteri utasítás a tanítóképző intézeti és szaktanfolyami szakképzést egyenrangúvá tette; VADÁSZNÉ: i.m. 43., 45. p. A középfokú könyvtárosképzés eddigi történetét Vadász Ferencné nyomán összefoglalja HANGODI Ágnes: A Könyvtártudományi és Módszertani Központ oktatási tevékenysége. = Könyvtári Figyelő, 2010. 4. sz. 684-687. p.
59. Kovács Máté már nyilván tudta, hogy 1972 szeptemberében Szombathelyen a magasabb szintre emelt Tanárképző Főiskola keretében megnyílik a kétszakos (tanár szakkal párosítandó) kétszakos könyvtárosképzés; FUTALA T. i.m. 144. p., TÓTH Gy. i. m. 235. p.
60. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1970-ben adta ki útmutatóját az alapfokú képzés egységesítése és ösztönzése érdekében a hálózati központok számára; FUTALA T. i.m. 143. p.

Miért nem olvasnak saját örömeikre a gyerekek?

A nyest.hu híreiben 2013. július 9-én olvashattunk beszámolót egy Sheffieldben tartott gyermekmédiával foglalkozó konferenciáról, amelyen megállapították, hogy „a szülők túl elfoglaltak ahhoz, hogy esti mesét olvassanak a gyerekeknek. A tanároknak pedig az a dolguk, hogy a tesztek készítsék fel a diákokat. Senkinek sincs tehát ideje az olvasás megszerettetésére.” Az angliai felmérésekből az is kiderült, hogy az óvodáskorú gyerekeknek még olvasnak a szülők, de az iskoláskorúaknál, mondván, már tudnak olvasni, elhagyják a közös olvasás szokását. A tanárok többsége a kormány teljesítményközpontú oktatási elvárásait is hibásnak tartja, és azt is említették, hogy az elvárások kényszerében a tanítás alatt nem jut idő az olvasás megszerettetésére, beszűkül az olvasandó szövegek köre, és hátrányosan hat az is, hogy csökkent az iskolai könyvtárosok száma is. Az élményszerű olvasás a gyerekek többségénél hiányzik, és az olvasás minősége is átalakulóban van.

(<http://nyest.hu/hirek/miert-nem-olvasnak-sajat-oromukre-a-gyerekek>)

Megszépült a Szabadkai Városi Könyvtár olvasóterme

Az 1896-ban épült, egykor Nemzeti Kaszinónak használt épület magán viselte az idő és a beázások nyomait. Idén az önkormányzat segítségével három hónap alatt kicserélték a rossz állapotban lévő cserepeket és újrafestették az olvasótermet.

A megújult könyvtárról az alábbi linkeken tekinthetők meg képek:

<https://www.facebook.com/media/set/?set=a.527638070641328.1073741832.129210777150728&type=3>

<http://konyvtar-ami-korbevisz.blogspot.com>

(Katalist, 2013. júl. 17. Hicsi Dóra híréből)

Szlovéniai könyvtári hírek

A Szlovén Könyvtáregyesület kongresszusát két évente tartják, az aktuális rendezvényre idén október 17-e és 19-e között kerül sor a Celje melletti Laskoban. A konferencia témája Vízió, stratégia, taktika 2003 - 2013 - 2023 - könyvtári kihívások.

<http://www.zbds-zveza.si/?q=node5/knjiznicarski-izzivi>

Biblos néven e-könyvkölcsönző szolgáltatást indít a ljubljanoi székhelyű Studentska zalozba nevű könyvkiadó a szlovéniai közkönyvtárak közreműködésével. 2013 márciusa és júniusa között tíz könyvtár tesztelte a rendszert. A kiadó által felkínált mintegy ötszáz címből álló gyűjtemény a kiadó eddig megjelent kiadványai mellett néhány társkiadó műveit is tartalmazza.

Bár a fiatal olvasók nagy érdeklődést mutatnak az e-könyvek iránt, a könyvtárak várakozó álláspontra helyezkedtek, mert a kiadók jelentős összegű felhasználói díjat kérnek a használatért. Az e-könyv csomagban felkínált művekből a beiratkozott olvasók egy példányban, két hétre négy művet tölthetnek le egyéni vagy a könyvtárakban kölcsönözhető e-könyvolvasókra az Adobe Digital Editions program segítségével.

A nagy könyvterméssel jelentkező ljubljanoi Mladinska knjiga könyvkiadó a közeljövőben indítja el saját e-könyves portálját: ők nem a könyvtárak, hanem közvetlenül az olvasók felé szeretnének nyitni. A lendvai és a muraszombati könyvtárakban június óta működik a Biblos online szolgáltatás.

Bővebben a szolgáltatásról: <http://www.kl.si/hu/biblos> illetve a <http://www.biblos.si>

(Katalist, 2013. július 10. Papp József híreiből)

Nyílt hozzáférés – REAL

Az MTA elnöke 2013 elejétől elrendelte az MTA finanszírozásában születő publikációk nyílt hozzáféréseinek megteremtését. Az OTKA erről már évekkel ezelőtt intézkedett. Az MTA KIK repozitóriuma (a REAL: <http://real.mtak.hu>) már öt éve üzemel. A REAL nem az egyetlen az országban, és a repozitóriumot üzemeltető könyvtárosoknak már szakmai fóruma is van: a HUNOR (<http://www-open-access.hu/?q=hunor>) néven.

Az MTA KIK repozitóriuma, a REAL törekszik arra, hogy a szerzői (kiadói) jogokat tiszteletben tartva tegye közzé a publikációkat. A publikációkat a szerzők töltik fel, de a könyvtár munkatársai ellenőrzik a jogtisztaságot. Mindazok a cikkek, könyvek, ahol a kiadó nem járul hozzá a nyílt hozzáféréshez, csak a könyvtár (REAL) „beiratkozott” olvasói számára láthatók.

A témával az MKE egri vándorgyűlésén a Tudományos Szakkönyvtári Szekció bővebben is foglalkozott.

(Katalist, 2013. július 10. Holl András híreiből)

Az Országgyűlési Könyvtár „első”, kiadatlan évkönyvének története

JÓNÁS Károly

A nagy múltú könyvtár közel másfél évszázados történetében az „első” évkönyvet a munkatársak az 1940-es években állították össze (azért nevezték elsőnek, mert továbbiakat is terveztek). Vitathatatlan tényként állapíthatjuk meg, hogy az 1848-as szabadságharc, illetve *Vasváry Károly* képviselőházi könyvtárnok kinevezésének 100. évfordulójára ténylegesen is elkészült a *Parlament*i Könyvtár első évkönyve, amelyet azonban soha nem adtak ki, annak ellenére, hogy a nyomdai kefelevonat végső ellenőrzésre a könyvtárba érkezett. Az utolsó pillanatban ugyanis a kötet kiadását leállították. A következőkben irattári dokumentumok, elsősorban a képviselőház állandó könyvtári bizottságának kéziratos jegyzőkönyvei, valamint egykori munkatársak visszaemlékezései alapján rekonstruáljuk az elsőnek induló évkönyv születésének, összeállításának és mellőzésének körülményeit.

A *Könyvtári Évkönyv* elkészítésének ötlete *Trócsányi György* nevéhez fűződik, aki a *Képviselőházi Könyvtár* igazgatója (1945-től főigazgatója) volt 1941 és 1949 között. A már két évtizede a könyvtárban dolgozó szakember a képviselőház könyvtári bizottságának szokásos évi ülésén, 1941. december 12-én terjesztette elő tervét. Az évkönyv kiadása indoklásául a következő érveket adta elő:

- A könyvtár már 1912-ben nívós szaporulati kötetkatalógus kiadását kezdte el, amely sorozat az I. világháború miatt – két kötet megjelenése után – megszűnt.
- Külföldi országok parlamenti könyvtárai és magyar könyvtárak is adnak ki évkönyveket, illetve évi gyarapodási jegyzékeket (hivatkozott az olasz, a svéd, a német képviselőházi példákra és a Fővárosi Könyvtár évkönyvére).

- A könyvtár 1942-ben fogja elérni a 200 ezer kötetes állományt, és „nemcsak állománya, hanem évi szaporulata következtében is az ország egyetlen jelentékeny könyvtára politikai dokumentáció szempontjából”.
- „Tudományos és közérdek”, hogy a könyvtár legújabb könyvanyagának címjegyzéke „legalább évenként szélesebb köröknek is rendelkezésére álljon”.
- „Elégge fel nem becsülhető jelentősége” van annak a propagandának, amelyet „a Parlament tagjai között van hivatva a könyvtár minél élénkebb igénybe vétele érdekében kifejteni”.

A képviselőházi könyvtárigazgató a bizottság meggyőzése érdekében kifejtette, hogy a Könyvtári Évkönyvet ingyen kellene a képviselők rendelkezésére bocsátani oly módon, hogy a könyvtár értesitené őket az igénylés lehetőségeiről. Trócsányi kifejezte reményét, hogy – a felsőházi tagok között szétosztandó példányok fejében – valószínűleg a felsőház is hozzájárul a nyomtatási költségekhez.

A könyvtári bizottság tagjai közül az ismert legitimista politikus, *Apponyi György* gróf (1939-ben a Polgári Szabadság Párt országgyűlési képviselőjévé a főváros I. kerületében választották meg) teljes támogatásáról biztosította az évkönyv megjelenését, de kifogásolta, hogy a képviselők teljesen ingyen jussanak hozzá: „méltányos volna a képviselők áldozatkészségének legalább kismértékű igénybevétele ez alkalommal”. *Tasnádi Nagy András*, a képviselőház és a könyvtári bizottság elnöke is egyetértett ezzel, hiszen „az ingyen kapott könyveket nem becsülik meg eléggé”. Az elnök azért is hozzájárult az évkönyv kiadásának tervéhez, mert azt akarta, hogy „a könyvtárat a Képviselők nagyobb mértékben igénybe vennék, mint eddig”, ehhez pedig „bizonyos propaganda is szükséges”.

A támogató megnyilatkozások után Trócsányi azonnal jelezte, hogy a hónap elején már tájékozódott az Athenaeum nyomdánál. 1000 példány katalóguskötet, két hasábos szedés-rendszerben, 25 ív (kb. 400 oldal) terjedelemben 4512 pengőbe kerülne. Tudja, hogy „az összeg fedezetéül

az 1942-es évi költségvetés keretei között, csak akkor lehet gondoskodni, ha valamilyen rovaton megfelelő összegű megtakarítás mutatkozik” (év vége lévén a költség beiktatásával ugyanis már elkéstek). A kötet kiadásához a cédulaanyag viszont máris rendelkezésre áll, mert „1941. január hó 1-től erre a célra külön 3 cédulát” húzatott le. Az elnök kifejezte, hogy megtakarítás esetén nem zárkózik el az évkönyv kiadásához szükséges összeg biztosításától. Ezt követően a könyvtári bizottság jegyzőkönyve a napirendet a következőképpen zárta le:

„A bizottság elvben hozzájárul a Könyvtári Évkönyv kiadásához, amely az évi szaporulat válogatott címjegyzékét tartalmazza – a könyvtárigazgató javaslatának megfelelően. Egyben elhatározza, hogy az évkönyvet két-hasábos szedési rendszerben jelenteti meg s azt később megállapítandó méltányos áron bocsátja az igénylő képviselők rendelkezésére. Egyben felkéri a bizottsági elnök urat, hogy amennyiben a megtakarítások lehetővé teszik, még az év (vagyis 1942: J. K.) folyamán gondoskodjék az 1941. évi Évkönyv fedezetének megteremtéséről. A könyvnyomdai ajánlatokkal akkor kíván majd a bizottság foglalkozni, amikor a kiadás teljesen időszerűvé válik.”

A kérdéskörre a Ház fél év múlva tért vissza. Trócsányi a könyvtári bizottság 1942. június 19-i ülésén jelentette, hogy „a Könyvtári Évkönyv 1941. évi anyaga együtt van, a kiadást biztosító fedezetről még gondoskodás nem történt”. A kritikus megjegyzés után az igazgató viszont előrejelzést adott a várható nehézségek évkönyvet érintő fokozódásáról is, kifejtve, hogy nehezen tudná vállalni a következő évfolyamok megjelenéséért a felelősséget, mert „folyó év október havától három segédkönyvtárnok fog katonai szolgálatot teljesíteni”, tehát „nem volna célszerű egy évfolyamot megjelentetni, amikor ennek az I. évfolyamnak a kiadása is azal az eredménnyel járna, hogy a Könyvtárnak egyéb munkái maradnának elvégezetlenül”. A folyóiratokat is szerkesztő *Szabó Zoltán* bizottsági tag, a sárospataki akadémia teológustanára, kormánypárti képviselő (Magyar Élet Pártja) ellenvéleménnyel élve országos érdeknek minősítette a Könyvtári Évkönyv kiadását. Véle-

ményét figyelemre méltó, a könyvtárt pozitívan érintő érveléssel támasztotta alá, amely szintén a könyvtári bizottság kézírásos jegyzőkönyvében kísérhető figyelemmel:

„Az a fel nem becsülhető szellemi kincs, ami az Országgyűlés Könyvtárában bizonyos mértékig rejtőzve fekszik, feltárást igényel. Mulasztás és vétkek, hogy annak jobb kihasználásáról nem gondoskodunk. Ezt a célt szolgálhatná a Könyvtári évkönyv is, amely nemcsak az évi beszerzések válogatott jegyzékét tartalmazná, hanem évenként a leginkább az érdeklődés előterében álló egy-egy politikai, vagy törvényhozási kérdés szak-bibliográfiáját is közölné. Ilyen kérdések pld. a zsidókérdés, a kisebbségi kérdés, az élettér kérdése stb.”

A képviselő szerint *„a Könyvtár vezetőségében megvan a megfelelő mértékű szellemi érzékenység és mozgékonyosság, hogy ezt az Évkönyvet szerkessze és hatékonyá tegye”*. Szabó Zoltán egyéb érdekes ötleteket is felvetett: azt szeretné, ha

„az évkönyv keretei között, vagy azt kiegészítő kötetben, esetleg önálló sorozatban képviselők nagyobb tanulmányai is napvilágot látnának. Így egy munkaközösség-féle jönne létre a könyvtár körül, s nem veszne kárba az a sok kutatás, amelyet a képviselők egy-egy kérdés parlamenti megvilágítása céljából végeznek, s amelynek minden eredménye ritkán fér el egy felszólalásban.”

A képviselő javaslataira reagálva *Tasnádi Nagy András* ház- és bizottsági elnök arra kérte a hozzászóló képviselőt, hogy javaslatait jobban dolgozza ki, mert ő maga örömmel üdvözlölné *„egy ilyen kiadvány-sorozat megindítását, amelyre azonban ezidőszert a Képviselőháznak fedezete nincsen”*. A könyvtári bizottság végül is tudomásul vette Trócsányinak az évkönyvre vonatkozó bejelentését, és megbízta, hogy *„amint a Könyvtári Évkönyv megjelentetésének előfeltételeit biztosítva látja, arra vonatkozólag tegye meg a szükséges előterjesztést.”*

Az évkönyv, illetve gyarapodási katalógus megjelenését tehát nemcsak az I., hanem a II. világháború is akadályozta. A témát a háborús viszonyok ellenére Trócsányi még 1943-ban is igyekezett napirenden tartani. Az igazgató a

könyvtári bizottság 1943. november 16-i ülésén azt javasolta, hogy 1942-ben a könyvtárba érkezett magyar és külföldi folyóiratok és napilapok jegyzékét a könyvtári bizottság – az éves jelentés mellékleteként – betűrendben nyomassa ki, mert *„az időszaki lapok jegyzékét minden könyvtári évkönyv tartalmazza”*, s a feltüntetett anyag gazdagsága azoknak a képviselőknek és felsőházi tagoknak a figyelmét is felhívja, akik addig egyáltalán nem ismerték a könyvtárt. A bizottság ehhez hozzá is járult, a könyvtár következő jelentése valóban mellékelte az időszaki kiadványok gazdag és elismerésre méltó jegyzékét.

Ezt követően a háború, a létszámihiány és a takarékosági intézkedések miatt az évkönyv összeállításáról és kiadásáról évekig nem esett szó. (Annak sincs nyoma, hogy *Szabó Zoltán* javaslatait részletesebben kidolgozta, illetve benyújtotta volna az elnök részére.) Amikor ismét szóba került, már a II. világháború és az azt követő rendszerváltás is befejeződött, Trócsányi György pedig 1945 júliusától főigazgatóként irányította az egykamarás nemzetgyűlés könyvtárát. A témát a könyvtári bizottság 1946. december 18-i ülésén – a megváltozott történelmi körülmények között – ismét ő vetette fel. A bizottsági jegyzőkönyv ezt a következőképpen örökítette meg:

„A Könyvtár indokoltnak látná, ha ez az Évkönyv első ízben 1948. március 15-re jelenne meg, és az első kötet tartalmazná az utolsó 10 év könyveszerzésének szakrendszerbe foglalt válogatott címjegyzékét. A Könyvtár a maga részéről ezzel a kiadvánnyal kíván hozzájárulni az 1848. év századik évfordulójának megünnepléséhez, de indokolja a jelzett időpontban való megjelentetését az is, hogy egyidejűleg a Könyvtár is ünnepelheti megalapításának 100-ik évfordulóját, mert hiszen 1848-ban nevezetett ki Vasváry Károly személyében az első országgyűlési könyvtárnok. Ez a kötet bizonyosságul szolgálja az egész külföld előtt, hogy az Országgyűlés Könyvtára a háború előtti években, de a háború alatt is minden tőle telhetőt elkövetett abban az irányban, hogy az Országgyűlés tagjai részére biztosítsa a legteljesebb tájékozódást a német imperializmus és fasizmus elleni angolszász, francia és svájci irodalom megszerzésével és annak megfelelő feldolgozásával. Ezt követően az évkönyv természetesen évenként jelenne meg.”

Láthatjuk, hogy a fő cél azonos, a kiadás ürügye, apropója és a körítés változott. A Vasváry Károlyra hivatkozás enyhe csúsztatás volt, hiszen Nagy Miklós könyvtárigazgató korábbi könyvtártörténeti írásaiból már ismertté vált, hogy Vasváry Károlyt 1849 júniusában nevezte ki Almásy Pál, a képviselőház alelnöke, s nem 1848-ban. (Azóta a kutatások kiderítették, hogy nem is Vasváry volt az első parlamenti könyvtárnok, hanem Bojthor Endre, akit – valóban 1848-ban – Szemere Bertalan belügyminiszter nevezett ki.) Ezt azonban a könyvtári bizottság jelenlévő tagjai sem tudhatták, és a forradalom 100. évfordulója valóban nagyszerű alkalomként kínálkozott. Justus Pál SZDP-képviselő, a könyvtári bizottság jegyzője és előadója – támogatva az évkönyv kiadását – javasolta, hogy a könyvgyarapodást vagy évenként, vagy 1945 előtti és utáni időszakra bontsák. A főigazgató ezzel párhuzamosan felvetette, hogy az ún. „zárt anyagok” címeit is felvegyék-e az évkönyvbe: a bizottság egyértelműen igennel válaszolt. Trócsányi vázolta a további elképzeléseket. Az évkönyv a tíz évi könyvbeszerzés címadatain kívül a következőket tartalmazná még: az év során elfogadott törvények felsorolását, a könyvtárba járó időszak kiadványok betűrendes jegyzékét és a politikai eseménynaplót.

A főigazgató a később évenként kiadandó évkönyv bővítésére is javaslatot tett. Ezek tartalmaznák: „a nemzetgyűlési képviselők és tisztviselők előző évi irodalmi munkásságának felsorolását, továbbá évenként 1–2 bevezető tanulmányt, amely foglalkozna a Könyvtár szakrendszerével, a parlamenti könyvtárak közötti együttműködéssel, esetleg parlamenti jogi aktuális kérdésekkel.”

Trócsányi újra szóba hozta a képviselői ingyenes példányok kérdését, majd kitért a példányszám részletezésére. Elképzelése szerint indokolt az évkönyv 1500–2000 példányban történő kiadása: 5–600 példányt fordítanának a nemzetgyűlés tagjai közötti szétosztásra, illetve a hivatalos megküldésekre, ötszáz példány kellene a külföldi terjesztésre, és „az anyag gazdagságára való tekintettel” ezer példányt tárolnának. A

szerkesztés egyébként a főigazgató feladata lenne, aki a munkát az összes könyvtári tisztviselő bevonásával végzi. A szedési minta bemutatása után a Varga Béla nemzetgyűlési elnök vezette bizottság a főigazgató előterjesztését elfogadva 1946 decemberében az alábbi határozatot hozta:

„kívánatosnak tartja egy olyan könyvtári évkönyvnek kiadását, amely az évi szaporulat válogatott címjegyzékét tartalmazza olyan kiegészítő tartalommal, amint azt a könyvtári főigazgató előterjesztésében előadta. Határozatilag kimondja továbbá, hogy a Könyvtári Évkönyv I. évfolyamának 1948. március 15-én való megjelenését kívánatosnak tartja, amely évkönyv tartalmazza az utolsó 10 év beszerzésének válogatott címjegyzékét szakrendszerben, külön választva az 1945. év előtt megjelent és az azután vásárolt könyveket. A Könyvtári Évkönyvből minden azt igénylő képviselő ingyen példányt kap. Elfogadja az előre jelzett kéthasábos mintát, elhatározva az I. évfolyamnak 2000 példányban való megrendelését. Felhatalmazza a könyvtári főigazgatót, hogy a bizottság jelen határozatára való hivatkozással, keresse meg az elnöki irodát, hogy a Nemzetgyűlés nyomdai szállítójától a megfelelő árajánlatot haladéktalanul kérje be és az árajánlat birtokában a számvétség főigazgatójától kérje a szükséges összegnek az 1947/48. évi költségvetésbe való felvételét.”

Az előterjesztés a bizottság ülésén oly mértékű sikert aratott, hogy Trócsányi javaslatára az évkönyv szerkesztésével kapcsolatos különmunkák díjazására összesen 48 000 Ft folyamatos kiutalását is jóváhagyta. A főigazgató utólagos kérdésére a könyvtári bizottság a szépirodalmi szak (A3) címanyagának a Könyvtári Évkönyvbe való felvételét elvetette.

Kapcsolódik az évkönyv-kérdéskörhöz, ezért megemlítem: még ugyanezen az ülésen – külön napirendi pontként – visszaköszönt Szabó Zoltán 1942. június 19-i javaslata, hogy a Könyvtári Évkönyv politikai–törvényhozási tanulmányokat is közöljön. Ezúttal viszont Trócsányi – az évkönyv témakörén túllépve – tett hasonló célú javaslatot politikai irodalmi szemle folyamatos szerkesztése és kiadása tárgyában. Bár a bizottság az újabb ötlet megvalósítását „elvben helyesnek és szükségesnek” tartotta, 3 tagú albi-

zottságot (Andics Erzsébet, Justus Pál és Valai László) küldött ki, hogy Trócsányi György főigazgatóval együtt a részletes előterjesztést áttanulmányozzák, a javaslatot levette a napirendről (erre később sem tértek vissza).

Egy év múltán a könyvtári bizottság kéziratot jegyzőkönyvei is jelzik, hogy az évkönyvvel kapcsolatban – menet közben – változások következtek be. Ezeket nagyrészt az 1947 augusztusában lezajlott országgyűlési választások eredményezték, hiszen a képviselők és a könyvtári bizottság tagjainak egy része kicserélődött, s a ház elnöke sem Varga Béla volt már. A könyvtári bizottság működésének irányítását Nagy Imre, az új Országgyűlés elnöke vette át. A változtatások egy részében praktikus szempontok is szerepet játszhattak. Az 1947. december 12-i ülés jegyzőkönyvei a következőkről tanúskodnak:

- 1948. március 15-ére valószínűleg nem készül el teljesen a kötet, de várhatólag még az első félév során megjelenik.
- Az évkönyv az 1945–1947. években állományba vett művek válogatott címjegyzékét fogja tartalmazni, az 1945 előttiakat nem (a takarékosági szempontokon túl itt már érezhető a politikai szemléletváltás is, amely az 1945 előtti Horthy-korszak fokozódó tagadására irányult).
- Miután az évkönyv az országgyűlés centenáriumi kiadványa is, az elnöki bevezetőn kívül a főigazgató tanulmánya a könyvtár történetéről, szakrendszeréről és terveiről, valamint az 1945–1947. évi törvények felsorolása és a köztársasági alaptörvény (háromnyelvű fordítással együtt) is megjelenjen.
- A nyomdai árajánlat jelentős késésben van.

E kiegészítéseket, változtatásokat a főigazgató tényként jelentette be, nyilvánvaló tehát, hogy a bizottsági ülés előtt az elnökkel már egyeztetett, s az ő utasításainak szellemében járt el. Ezt bizonyítja az is, hogy az országgyűlési elnök kérésére a bizottság vita nélkül vette tudomásul a hallottakat.

Ilyen előzmények után érkezett el az 1948-as jubileumi esztendő, a forradalom centenáriuma. Bár a képviselők az 1948. január 14-i plenáris

ülésen elfogadták az új könyvtári ügyrendet, amelynek 27.§-a a Könyvtári Évkönyv évenkénti kiadását egyértelműen rögzíti, a kötet – az ad hoc jellegű változtatások és az elégtelen könyvtári létszám következtében – a 100. évfordulóra ténylegesen nem készülhetett el. Az évkönyvvel kapcsolatos elképzelések további, vagyis folyamatos változásai már jelzik a kiadás megghiúsulásának előszelét. Trócsányi a könyvtári bizottság 1948. november 24-i ülésén a következőkről számolt be:

1. Az évkönyv anyaga teljesen elkészült.
2. A 350 hasáb válogatott címjegyzéken már a második korrektúrát végzik.
3. Az évkönyv az 1945 és 1947 között beszerzett könyvek válogatott címjegyzéken kívül tartalmazni fogja (ezekről még 1947 végén sem esett szó):
 - a főigazgató által összeállított bizottsági jelentésekre támaszkodó 1945–1947. évi könyvtári jelentést,
 - a könyvtár szakrendszerének bemutatását,
 - a magyar országgyűlési nyomtatványok 1848–1948. évekről szóló bibliográfiai adatait,
 - a Hungaria Polyglottát, vagyis a Magyarországon megjelent idegen nyelvű művek betűrendes listáját,
 - az utóbbi három év alatt beérkezett szovjet kiadványok cirill betűs összeállítását,
 - a kurrens időszaki sajtótermékek betűrendes címjegyzékét,
 - 60 oldal terjedelmű tárgy- és névmutatót.

Itt tehát már szóba sem került a törvények felsorolása, a politikai eseménynapló, a köztársasági alaptörvény háromnyelvű változata vagy a könyvtár történetét ismertető főigazgatói tanulmány, amelyek évkönyvbe vételéről korábban bizottsági határozat döntött. A főigazgató a továbbiakban utalt arra, hogy az évkönyv munkálatait az előző évinél hat fővel kisebb létszámú gárda végezte, majd kifejtette, hogy a kötet „*hatalmas bizonyosság lesz amellelt, hogy milyen nagy értékű és nagy terjedelmű szellemi termelés folyt a felszabadulás óta az országban, másrészt,*

hogy milyen gazdag anyag állott a törvényhozók és a kutatók rendelkezésére a Könyvtárban”.

Jellemző, hogy az évkönyvvel szemben felhozott képviselői kritikai kifogások teljesen politikai jellegűek voltak. *Bóka László* volt könyvtári tisztviselő, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára (a későbbi neves irodalomtörténész) azt kifogásolta, hogy a könyvtárnak ajándékozott könyvek listáján kevés szovjet és népi demokratikus kötet szerepel, s hogy a Teleki Pál Tudományos Intézet még a régi nevén szerepel. A nyelvek szerinti gyarapodási megoszlásnál is a szovjet népek nyelvének a nyugatiakhoz viszonyított, alacsony részvételi arányát bírálta. Ugyancsak nemtetszését nyilvánította, hogy az 58 angol folyóirat mellett mindössze 7 az orosz, lengyel és román pedig egyáltalán nem szerepel. Mindez ellentétes azzal a politikával, amelyet az ország 1945 óta követ. Ezzel szemben *Supka Géza* ellenzéki képviselő (Polgári Demokrata Párt), a *Világ* című napilap főszerkesztője a legnagyobb elismerés hangján az évkönyv és a könyvtár mellé állt, kifejezve azt, hogy „*mennyi gondos munka fekszik egy ilyen műben*”, s hogy „*ez a rendes hivatali munkát messze túlhaladó tudományos könyvtárosi tevékenységet jelent*”. *Supka* azt indítványozta, hogy a bizottság ismerje el mindezt, mert „*az évkönyv nagyfontosságú a könyvtári kultúra szempontjából*”.

Érdekes módon ezen az ülésen az évkönyv témája már nem külön napirendi pontban került vitára, hanem *Trócsányi* a következő évi könyv- és folyóirat-rendelések beszámolójában – mintegy véletlenül – tért ki az évkönyvvel összefüggő információk közreadására. Ez azt mutatja, hogy egyrészt a korábbi határozatokhoz képest testületi szinten már nem akartak semmit hozzátenni a kérdéskörhöz, másrészt a sokféle változtatásról – a demokratikus módszerek fokozódó háttérbe szorítása miatt – az elnök (*Nagy Imre*) bizottságon kívül, hatalmi szóval döntött. A harmadik, s egyben legvalószínűbb ok az lehetett, hogy a háttérben már dolgoztak a kegyvesztetté váló főigazgató megbuktatását előkészítő erők, s elnöki szinten már tudtak arról, hogy az évkönyvet (amely – felfogásuk szerint – igazából

Trócsányinak, a gyűlölt régi rendszer átmentett reakciós képviselőjének volt elsősorban az alkotása) nem is fogják kiadni. Mindenesetre a bizottsági ülésen a további gyarapodási kérdések megvitatása folytatódott, s a határozathozatal során az évkönyvről már nem tettek említést. E tény erősíti meg azt a gyanút, hogy az elnöklő *Nagy Imre* nem engedte a téma bizottsági napirendre tűzését, s *Trócsányi* mégis előhozta egy másik napirendi pont tárgyalásának keretében. Mert a kiadás előtti utolsó pillanatban (miként az 1929-es és 1932-es nagy könyvtári katalóguskötetek megjelenését megelőzően, amikor az ülések jelentős részben a kiadás részletkérdésével foglalkoztak) még egy sor kérdést tisztázni kellett volna: pl. a végleges példányszámot, a képviselői ingyenességet, a külföldi terjesztés és hazai elosztás módszereit, az évkönyv szerkesztésében és összeállításában résztvevő munkatársak jutalmazását stb. Ezekről a fontos kérdésekről egy szó sem hangzott el. Az sem lehetett véletlen, hogy az 1948-as kommunista fordulatot követően, az év végén csak egy ellenzéki politikus *Supka Géza* vette védelmébe a kiadványt, ami ugyancsak nem számított akkoriban jó ajánlólevélnek.

Ezt követően már gyorsan és a háttérben zajlottak az események, írott források alig állnak rendelkezésre. A könyvtári bizottság – 1950-es megszüntetéséig – több ülést nem tartott, írásos feljegyzések nem maradtak fenn. Az alkotóereje teljében levő 53 éves *Trócsányit*, aki az addigi parlamenti könyvtárvezetők közül szakmailag talán a legkiemelkedőbb és országosan is elismert volt, 3–4 hónap múlva, 1949 márciusától érdemtelenül nyugdíjazták, s még abban az évben – három kivételével – a régi rend reakció-sainak bélyegzett munkatársakat (20-ból 17-et) menesztettek a könyvtárból. Hasonló sorsra jutott a Könyvtári Évkönyv is. Az Athenaeum nyomdában a kefelevonaton a *Trócsányi* által fogalmazott fontos, a könyvtárt bemutató rész, illetve az 1945–1947. évről szóló összefoglaló jelentés már nem szerepel, pedig ekkorra ez is ténylegesen elkészült. A főigazgató, aki részt vett a korábbi, nagy sikerű vaskos kataló-

guskötetek összeállításában, s aki mint a *Társadalomtudomány* című folyóirat 1942–1944 közötti társszerkesztője, valamint a *Közgazdasági és Politikai Irodalmi Szemle* szerkesztője (1943–1944) jelentős tapasztalatokat szerzett, színvonalas bevezető tanulmányt írt (*A könyvtár állománya, katalógusrendszere és működése* címmel). Ez az alábbiakat tartalmazta, igen részletesen:

1. az évkönyv tartalma
2. a könyvtár állománya, gyarapodása
3. a könyvtár katalógus- és szakrendszere
4. a könyvtár helyiségei
5. a könyvtár forgalma
6. a Közművelődési könyvtár (ezt az Országgyűlés alkalmazottai részére kölcsönzési céllal, mintegy külön gyűjteményként, 1946-ban hozták létre)
7. a könyvtár munkaprogramja

A tanulmányt bő terjedelemben részletes kimutatások, számadatos mellékletek, statisztikák egészítették ki, amelyek a könyvtár 1945–1947. évi időszakára vonatkoztak.

A kefelevonaton a felelős kiadó helyén már nem Trócsányi szerepel, hanem utóda, *Beöthy Ottó* könyvtári igazgató neve van feltüntetve. A könyvtár érdemi munkagárdája még a változásokhoz igazítva elkészítette a módosított név- és tárgymutatót, abban bízva, hogy az évkönyv, amely mégiscsak a könyvtár kulturális összvallalkozása* volt, a megváltozott politikai viszonyok ellenére megjelenik. Az egyre nagyobb hatalom birtokában a rákosista erőknek azonban már nem volt fontos a rengeteg munkát és költséget felemészítő kiadvány sorsának méltó befejezését elősegíteni. 1949 egyre inkább fagyossá váló politikai légkörében a 20 éve működő és még 1949 végén kiköltöztetett Parlamen-

ti Múzeum mellett a jelentős állományú, nagy múltú, 80 éves könyvtárt is fölösleges koloncnak érezték. Korabeli parlamenti munkatársakkal folytatott beszélgetésekből kitűnik, hogy a hatalmon levő Rákosi-féle vezetésben a könyvtár kitelepítésének szándéka is megfogalmazódott ebben az időben. A cél az volt, hogy a parlamenti hivatali egységek rovására az Országházba költöző miniszterelnöki adminisztráció minél több helyhez jusson. (Az óriási költségek és a könyvtár információgazdagsága miatt erre nem került sor.) E szituációban az sem tekinthető véletlennek, hogy a nyolc évtizede tevékenykedő könyvtári bizottságot csendben és fokozatosan elsorvasztották, a könyvtárt pedig a parlamenttől hamarosan elszakítva kormányellenőrzés alá helyezték (ezzel egyidejűleg a *Steindl Imre* építész terveiben a könyvtárnak szánt helyiségek közül számosat hosszú távra a Miniszterelnökség kebelezett be).

Ilyen összefüggésekben világossá válik, hogy az évkönyv javított nyomdai kefelevonata egy példányban, kiadatlanul maradt az Országgyűlési Könyvtárban, ahol jelenleg is pánccélszekrényben, unikumként őrzik a könyvtár egykori nívós szellemi teljesítményének ezt a forrásértékű hagyatékát.

Az Országgyűlés Könyvtárának Évkönyve. I. 1945–1947. című 415 oldalas kiadványban (Bp. Athenaeum ny. 1949.) végül is a következő fejezetek maradtak az utókor számára:

Elnök előszava

Bevezetés	1
A könyvtár szakrendszere	4
Magyar országgyűlési nyomtatványok	33
A könyvtár 1945–1947. évi gyarapodásának válogatott jegyzéke	55
Hungaria Polyglotta 1945–1947	321

* *Trócsányi György* főigazgató bevezetője szerint az évkönyv legfontosabb munkálatait *dr. Lukács Gyula*, *dr. Tombor Tibor*, *dr. Györe Pál* könyvtárnokok, *Dávid Zoltán* segédkönyvtárnok és *Beöthy Ottó* könyvtárigazgató végezték, s kiemelkedő szerepet vállalt még *dr. Zámboreszky Ilona* múzeumi őr, *Jamniczky Valéria* könyvtári főtiszt és *Krivátsy Szűts Péterné* könyvtártiszt, de valójában a könyvtár összes munkatársa megdolgozott érte. E fontos könyvtári dokumentum évtizedekig hevert a könyvraktár egyik alig elérhető, magas polcán, észrevétlenül. Az egyik átfogó takarítás fedezte fel az értéktelen kacatnak tűnő papirokat, amelyek szerencsére nem kerültek a szemétkébe.

Az 1945–1947. években beszerzett orosz nyelvű szovjet kiadványok cirill-betűs jegyzéke	337	nem jelent meg. Ötven évvel később újra felmerült, hogy az Országgyűlési Könyvtár egy tényleges első évkönyvet megjelentessen, s a kiadatlan 1948-as évkönyv posztumusz rehabilitációban részesüljön. Az anyaggyűjtési munkálatokat követően azonban – költségtakarékossági és más szempontok következményeként – ez a kísérlet is kudarcba fulladt. Az ún. „első” évkönyv tehát nemcsak első, de a könyvtár eddigi történetében az egyetlen is.
Kurrens folyóiratok és napilapok jegyzéke, 1948	355	
Függelékek: könyvtári statisztikák	365	
Kivonat a Könyvtár Ügyrendjéből	375	
Név- és címszómutató	377	
Tárgymutató	411	
A Trócsányi-féle Könyvtári Évkönyv így soha		

Visszakerül Ausztriába az Esterházy-könyvtár: Oroszország 977 könyvet ad vissza Ausztriának 2013 decemberéig

Évek óta tartanak a tárgyalások az 1945-ben Eisenstadtból (Kismarton) az egykori Szovjetunióba került Esterházy-könyvtár visszaadásáról. Most végre pecsét került a megállapodásra, és az orosz kulturális miniszter helyettese Bécsben szimbolikusan is átadta a könyveket az osztrák külügyminiszternek. Az ünnepi eseményen az orosz föderáció tanácsának elnöke is részt vett. Az értékes könyvtárról szóló egyezmény 2013. szeptember 1-jén lép hatályba, és az év végéig minden könyvet visszaszolgáltatnak. Az Esterházy-könyvtár magva, a Bibliotheca Esterhazyana zömmel 17. századi könyvekből állt. Ezt a régi állományrészt rakták teherautóra a szovjet katonák 1945 tavaszán Eisenstadtban, és a ládákat elszállították a mai Oroszországba. Osztrák és orosz könyvtári szakértők az elmúlt években közösen állapították meg a 977 könyvről – melyek akkor még orosz könyvtárakban voltak –, hogy egyértelműen az Esterházy-könyvtárból valók. A gyűjtemény 15–18. századi arameus, latin, ógörög, héber és más nyelvű könyvekből áll a teológia, csillagászat, történelem, filozófia, orvostudomány, természettudomány és a művészet területéről.

(APA, AFP, RIA Novosti, 2013. június)

Forrás:

<http://derstandard.at/1369363350237/Esterhazy-Bibliothek-kehrt-nacht-Osterreich-zurueck>
és a

[http://www.weltpress.info/cms/index.php?id=6&tx_ttnews\[tt_news\]=48017&cHash=3ba70a43cfc5a42a6ffb850204db6bc](http://www.weltpress.info/cms/index.php?id=6&tx_ttnews[tt_news]=48017&cHash=3ba70a43cfc5a42a6ffb850204db6bc)